

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ФІЛОЛОГІЇ ТА МАСОВИХ КОМУНІКАЦІЙ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

До захисту допустити:

Зав. кафедри

«___» _____ 2021 р.

Кваліфікаційна робота

за освітнім ступенем «Магістр» на тему:

«Система заохочення та мотивації учнів на уроках української літератури»

Студентки факультету філології
та масових комунікацій
спеціальності «Середня освіта
(українська мова та література)»
освітнього ступеня «Магістр»
Абдраманової Ганни Віталіївни

Науковий керівник:

Грачова Тетяна Миколаївна
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри української філології

Рецензент:

Короткова Юлія Михайлівна,
доктор педагогічних наук,
професор кафедри гуманітарних
дисциплін
Донецького юридичного інституту
МВС України

Кваліфікаційна робота захищена

з оцінкою _____

Секретар ЕК _____

«___» _____ 20__ р.

Маріуполь – 2021

ВСТУП

Мотивація є обов'язковим компонентом будь-якої діяльності, зокрема і навчальної. У межах шкільного дискурсу вона є, безумовно, фактором підвищення навчальної успішності. Спонукальна сфера є передумовою ефективності освітнього процесу, її динаміка вимагає системного цілеспрямованого педагогічного впливу.

У дидактичній науці під мотивацією розуміють процес формування й закріплення позитивних мотивів навчання у дітей. Мотивація обумовлює не тільки навчальну діяльність учнів, але їх активність у пізнавальних процесах: мисленні, сприйманні, уяві, пам'яті, загалом, пізнавальну сферу дитини.

Метою шкільного навчання можна визначити формування у школярів такого психологічного механізму, що дав би їм змогу в майбутньому самореалізуватися, саморозвиватися особистості учня, щоб пізнавальна потреба у людини не згасала впродовж життя.

Серед важливих мотивів навчальної діяльності можна виділити:

а) широкі пізнавальні мотиви (орієнтація на оволодіння учнями новими фактами, закономірностями, знаннями);

б) пізнавальні мотиви (отримання нових знань, навчальних навичок, спрямованість дітей на самостійне вдосконалення способів здобуття знань, прагнення здобувачів освіти до самоосвіти);

в) навчально-пізнавальні мотиви (фокусування на прийомах самостійного отримання знань, засвоєнні способів здобуття нової навчальної інформації);

г) мотиви самоосвіти (зосередження учнів на придбанні додаткових знань, у перспективі - на побудову програми постійного самовдосконалення);

д) широкі соціальні мотиви (відповідальність здобувачів освіти, усвідомлення соціальної значущості навчання);

є) соціальні мотиви (соціальна комунікація учнів з іншими людьми);

ж) мотиви соціальної співпраці (орієнтація на різні способи взаємодії з іншими особами);

з) вузькі соціальні чи позиційні мотиви (прагнення зайняти певну позицію у відносинах з оточуючими, отримати їх позитивну оцінку).

Оптимальний шлях формування навчальної мотивації полягає в тому, щоб сприяти перетворенню широких спонукань школярів у зрілу мотиваційну сферу з чіткою структурою та домінуванням окремих мотивів.

Оскільки період навчання у школі має потужні ресурси формування мотивації учнів до навчання, необхідно прагнути виховати в особистості такі риси, що потрібні для життя у сучасних умовах: ініціативність, відповідальність, самостійність, що можливо тільки за наявності високого рівня шкільної мотивації.

Аналіз наукових досліджень з проблеми

Проблемами мотивації у різний час успішно займалися Б. Ананьєв, М. Аргайл, В. Асєєв, Л. Божович, К. Левін, А. Леонтєв, В. Мясичев, С. Рубінштейн, З. Фрейд, В. Чудновський та ін. Увагу науковців привертала сутність мотивації, її природа, структура, методи вивчення. Дослідники відзначають складність і багатоаспектність проблеми мотивації, що спричинює неоднозначність у її вирішенні.

Концептуальним методологічним принципом, що визначає дослідження мотиваційної сфери у психологів, є теза про єдність динамічної і змістової сторін мотивації. У зв'язку з цим принагідно активізується вирішення низки проблем, серед яких - співвідношення змісту і значення, орієнтування в діяльності, система відносин людини, інтеграція спонукань та їх смисловий контекст, спрямованість особистості й динаміка поведінки.

Найбільш ґрунтовним, на погляд автора магістерського дослідження, є визначення мотиву одного із провідних дослідників проблеми Л. Божовича. Зокрема, науковець зауважує, що у якості мотивів можуть виступати почуття й переживання, предмети зовнішнього світу, уявлення, ідеї, все те, у чому втілена потреба. Це визначення мотиву синхронізує багато суперечностей у

його тлумаченні, де об'єднуються динамічна, змістова й енергетична сторони. Слід зауважити, що поняття «мотив» істотно відрізняється від поняття «мотивація». Великий тлумачний словник сучасної української мови пропонує розуміти мотивацію тим складним механізмом співвіднесення особистістю зовнішніх і внутрішніх чинників поведінки, який визначає виникнення, напрям і способи здійснення конкретних форм діяльності» [12].

А. Леонтьєв термін «мотив» використовує не для «позначення переживання потреби, а означає те об'єктивне, у чому ця потреба конкретизується в цих умовах і на що спрямовується діяльність, що спонукає її» [29].

На погляд Л. Виготського, поняття мотиваційної сфери включає афективну й вольову сфери особистості, переживання задоволення потреби. Мотиваційна сфера або мотивація в широкому трактуванні слова тлумачиться як стрижень особистості, до якого «стягуються» такі властивості, як установки, спрямованість, ціннісні орієнтації, емоції, соціальні очікування, вольові якості й інші соціально-психологічні характеристики.

Навчальну діяльність О. Макаревич розуміє як «особливу форму активності особистості, спрямовану на засвоєння соціального досвіду пізнання й перетворення світу, що включає оволодіння культурними способами зовнішніх, предметних і розумових дій» [30].

Актуальність роботи обумовлена потребою вирішення конкретних завдань, що постають перед учителями-словесниками, що систематично стикаються з проблемами мотивації школярів та вибором засобів заохочення їх до навчальної діяльності.

Мета дослідження - всебічний аналіз мотивації та системи заохочення учнів як фактору впливу на ефективність успішність освітнього процесу.

На реалізацію поставленої мети орієнтоване розв'язання таких завдань:

- аналіз, узагальнення та критична оцінка наукових, навчально-методичних фахових джерел з питання;
- визначення сутності мотивації навчальної діяльності;
- визначення пріоритетних мотивів, оптимальної структури мотиваційної сфери школярів у процесі навчання;
- виявлення джерела стійкості навчальної мотивації у закладах освіти з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дитини;
- вироблення практичних рекомендацій щодо підвищення навчальної мотивації учнів відповідно до етапів організації й проведення уроку (підготовчий етап, основний та етап закріплення знань і вмінь), у позаурочній діяльності.

Об'єктом дослідження стала система навчальної діяльності у закладах освіти

Предметом аналізу у магістерській роботі виділено засоби мотивації і заохочення учнів у гуманітарному навчальному дискурсі.

Методологія наукового дослідження

У магістерській роботі використано такі **методи** дослідження:

- аналіз психолого-педагогічної наукової літератури;
- аналіз шкільних програм, підручників, посібників;
- дефінітивний метод (уточнення термінологічного апарату з проблеми аналізу;
- герменевтичний метод;
- типологічний метод;
- пояснення концептуальних висновків роботи;
- проблемно-пошуковий метод;
- педагогічний експеримент.

Наукова новизна магістерської роботи

Спираючись на науковий досвід авторитетних учених, запропоновано методика заохочення та мотивації учнів школи на уроках української

літератури з метою підвищення якості засвоєння ними навчального матеріалу.

Практичне значення роботи

Матеріал магістерської роботи можна критично використовувати і як теоретичне підґрунтя для вирішення проблеми мотивації та заохочення дітей до навчання, і як конкретні практичні рекомендації для вчителів-словесників.

Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел (64 позиції).

Загальний обсяг дослідження - 67 сторінок.

РОЗДІЛ I. ПСИХОЛОГО-ДИДАКТИЧНИЙ АСПЕКТ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ ШКОЛЯРІВ

Вивчення мотивації є однією з важливих проблем педагогіки та психології. Її значущість пов'язана з дослідженнями мотиваторів активності особистості, спонукальних сил її поведінки і діяльності.

Будь-яка діяльність може стати більш ефективною та принести якісні результати, якщо в особистості наявні сильні, глибокі мотиви, що підвищують наполегливість у досягненні поставленої мети, активність людини, впливають на протидію перешкодам. Це безпосередньо стосується і навчальної діяльності, яка є більш результативною за умови сформованого позитивного ставлення до навчання, потреби в здобутті знань, умінь і навичок, пізнавального інтересу дитини. Навчальна діяльність є провідною діяльністю здобувачів освіти, основною метою є якісне засвоєння знань і вмінь, необхідних для подальшої практичної життєдіяльності. Оскільки вектор педагогічного впливу має бути спрямований на підвищення навчальної успішності учнів, відповідно - на підвищення рівня позитивної мотивації до навчання.

Мотивація як визначальний компонент організації освітнього процесу може бути зовнішньою або внутрішньою щодо діяльності, але завжди є внутрішньою характеристикою особистості – суб'єкта цієї діяльності.

Сучасна психологічна наука трактує мотивацію як регулятор життєдіяльності людини (складний і багаторівневий). На думку Р. Асєєва, мотиваційна система особи має набагато більш складну будову, ніж простий

ряд заданих мотиваційних констант, вона передбачає й автоматично здійснювані установки, і поточні актуальні прагнення, і галузь ідеального, яка на даний момент не є актуальною, але виконує важливе для людини значення, даючи їй ту смислову перспективу подальшого розвитку спонукань, без якої поточні турботи повсякденності втрачають своє значення.

Об'єктом формування навчальної мотивації треба вважати всі компоненти мотиваційної сфери, серед яких:

- уміння навчатись і його характеристики (стан навчальної діяльності, знання, навченість);
- цілі та їх якості (стійкі, нові, гнучкі, нестереотипні, перспективні);
- мотиви соціальні та пізнавальні, їх сутнісні характеристики;
- емоції (регулюючої діяльності, позитивні, стійкі, вибіркові).

Фахівцю можна рекомендувати план діяльності, що складатиметься з кількох сегментів:

- 1) власне мотиваційний;
- 2) цільовий;
- 3) емоційний;
- 4) пізнавальний.

У процесі діяльності у цьому напрямку вчитель організує роботу з корекції й актуалізації старих мотивів, стимуляції нових мотивів і появи в них нових якісних характеристик.

Кожен із сегментів має свої якісні характеристики. Робота у власне мотиваційному блоці зосереджена на усвідомлення учнем причин навчання і того, що його спонукає до навчання.

У цільовому блоці відбувається навчання цілепокладання (вміння школярів ставити цілі та досягати їх) в навчанні, спрямованість на усвідомлення цілей навчання та їх реалізацію. Цілі - це очікувані проміжні і кінцеві результати тих дій дітей, що ведуть до реалізації їх мотивів. Йдеться про поведінковий компонент мотиваційної сфери, тому що його

функціональні характеристики мають діяльнісний характер. Під час розвитку поведінкового компонента школяр має можливість уявляти собі перспективну (кінцеву) мету вивчення кожної конкретної дисципліни, трансформувати її в цілі окремих планів, занять, задач.

Робота в емоційному сегменті фокусує увагу фахівця на розвиток емоційного компонента мотивації, важливою характеристикою якого є емоційні переживання школяра у навчанні. Навчальна діяльність охоплює емоційну сферу здобувача освіти, отже, впливаючи на неї, педагог стимулює мотивацію або, навпаки, стишує її.

Формування мотивації слід починати саме з емоційного компонента як найбільш чутливого до стимулюючих впливів. Система емоційного впливу здатна викликати у школярів цікавість (причину пізнавального інтересу), а інтерес підтримує повсякденну навчальну роботу, спрямовує пізнання, сприйняття, дії. Серед найбільш ефективних способів емоційної стимуляції здобувачів освіти можна виділити такі:

- 1) унаочнення ціннісної значущості досліджуваної дисципліни (знайомство з особливостями навчального предмета, використання широких абстрактних узагальнень і конкретних подробиць, використання у викладанні загальних планів, застосування навчального матеріалу в повсякденному житті);

- 2) забезпечення реалізації школярами тенденції до діяльності: навчити перетворювати цілі «майбутнього» у ряд задач, проблем, завдань, що мають безпосереднє відношення до сьогодення;

- 3) заохочення самостійності школярів;

- 4) постійна стимуляція високої активності кожної дитини;

- 5) поступовість у навчанні, коли кожне завдання використовується для виконання нових навчальних задач, для розкриття нових навчальних перспектив;

б) раціональне використання навчального часу, чергування різноманітних прийомів, методів, форм роботи, видів діяльності вчителя й учнів;

7) об'єктивна оцінка виконаної учнем роботи, щоб вона додавала дітям упевненості у своїх силах, налаштовувала на нову пізнавальну активність, давала можливість задоволення пізнавальних потреб;

8) емоційно-насичені, доброзичливі, відкриті відносини між учителем та школярами, спрямовані на формування потреби учнів у самоствердженні, самоактуалізації у процесі навчання;

9) можливість демонстрації учителем емоційного багатства та розмаїтості своєї особистості, вираження власного суб'єктивного ставлення до професійної діяльності, творів мистецтва, до вчинків інших людей тощо.

Робота у пізнавальному блоці передбачає увагу на стан (рівень) вміння учня вчитись, на розвиток навичок у навчальній діяльності. Психологічні дослідження наочно доводять взаємозв'язок між відношенням школярів до вміння та сформованістю навчальної діяльності. Таким чином, проникнення педагога в сутність ставлення школярів до навчання і вплив на нього є непродуктивними без урахування вміння школярів навчатися.

Практично реалізувати пізнавальний блок програми треба за умови, що педагог зможе організувати навчальний процес у відповідності до структури навчання у шкільному дискурсі, отже, зможе забезпечити наявність трьох етапів навчального процесу:

- мотиваційно-потребнісного;
- операціонально-виконавського;
- рефлексивного-оцінного.

Сучасна дидактична наука пропонує такі шляхи формування мотивації:

- досягнення поставлених цілей;
- закріплення отриманих знань, доведення їх до рівня вмінь і навичок;

- ретроспективний аналіз;
- цінність контрольованих характеристик;
- змагальність, положення у групі;
- рейтинг, оцінка своєї діяльності та діяльності однокласників;
- досягнення в галузі інтелектуального розвитку,
- задоволення, винагороди;
- хіт-парад, якість досягнутих результатів;
- перехід від контролю до самоконтролю;
- відкритість діагностики;
- кількісні критерії рівня знання.

Для формування навчально-пізнавальної мотивації школярів існують різні дидактичні засоби, що мають відмінні можливості. Дидактичні засоби забезпечують динаміку пізнавальних здібностей здобувачів освіти, оволодіння учнів конкретним навчальним контентом, компонентами навчальної діяльності, самоконтролем і самокорекцією власних дій.

За допомогою пристроїв і матеріалів в учнів розвиваються практичні навички і вміння. Це дозволяє дитині підвищити власну самооцінку, формує її творчі потенції.

Рівень поінформованості здобувачів освіти дозволяють підвищити друковані навчальні матеріали, вони розширюють загальний світогляд школярів.

Натуральні об'єкти дають можливість зосередити увагу учнів, викликати зацікавленість, здивування.

Моделі і макети задіюють асоціативну пам'ять учнів, викликають бажання виготовити що-небудь власними руками, допитливість, інтерес дітей.

Засоби масової інформації підвищують поінформованість учнів, розвивають їхню загальну культуру.

Комп'ютери підтримують інтерес школярів до новітніх технічних досягнень, за допомогою яких стають можливими знайомство з

розвивальними іграми, набір та оформлення текстів, програмами, швидкість та якість розрахунків.

Аудиторні засоби навчання дозволяють розвивати в учнів уміння слухати та чути, дозволяють поглибити почуття прекрасного і зробити доступними твори мистецтва, унікальні малюнки та фотографії, формують музичну культуру, інтерес до техніки. Розвивають всебічну культуру, формують цілісність світосприймання, розширюють пізнавальні вміння й навички аудіовізуальні засоби.

Для розвитку мотиваційної сфери здобувачів освіти ефективність використаних учителем дидактичних методів і засобів забезпечується умілим вибором організаційних форм.

Залежно від організаційних форм (за кількістю учнів) виділяють різні шляхи формування мотивації. Індивідуальна робота з конкретним учнем дозволяє розвивати власні можливості дитини, її прагнення до самоконтролю, волю, здійснювати корекцію власної поведінки, отримувати задоволення від пізнавальних потреб.

Робота в парах дозволяє учням виробити здатність до взаємодії, співробітництва, виховати почуття взаємовиручки, взаємодопомоги.

Також високого результату в навчальній діяльності можна досягти при роботі в малих групах (5-8 осіб), коли з'являється можливість закріпити або змінити традиційний статус дитини, виявити неповторність, індивідуальність здобувача освіти, продемонструвати його вміння вести дискусію.

Розвиває комунікативні навички, стимулює становлення особистості та прояв власного «Я» у класі, розвиває комунікативні навички дітей, вчить пізнавати й ураховувати у спілкуванні індивідуальність інших, виявляти організаторські чи виконавські здібності, відповідальність за те, що виконується у групі, робота у великій групі (25 і більше осіб).

Отже, необхідно зауважити, що всі засоби педагогічної комунікації необхідно систематично активізувати на різних етапах освітнього процесу у відповідності до прийнятих цілей і задач навчального процесу.

Висновки до I розділу

Мотивація є специфічним і надзвичайно важливим сегментом навчальної діяльності, через реалізацію і за допомогою якого стає можливим формування навчальної діяльності здобувачів освіти загалом.

Дослідники визначають мотивацію як один конкретний мотив, як єдину систему мотивів і як особливу сферу, що передбачає цілі, потреби, інтереси, мотиви, в їх складному синтезі та взаємодії.

Шкільний вік – це той темпоральний сегмент, під час якого закладаються основи мотивації навчання, від якого безпосередньо залежить рівень пізнавальних здібностей особистості в майбутньому житті.

Формування навчальної мотивації як складної, комплексної системи, створеної цілями, мотивами, реакціями на невдачі, наполегливістю й установками школяра, полягає в тому, щоб всебічно допомагати перетворенню широких спонукань учнів у зрілу мотиваційну сферу з чіткою структурою та домінуванням окремих мотивів.

Мотивація педагогічні цілі активно перетворює на психічні цілі учнів. Через зміст формується нове ставлення школярів до навчання, усвідомлюється його ціннісна значущість для особистісного росту, інтелектуального розвитку школярів.

Для розвитку мотиваційної сфери здобувачів освіти ефективність використаних учителем дидактичних методів і засобів забезпечується умілим вибором організаційних форм і прийомів. Залежно від організаційних форм (за кількістю учнів) виділяють різні шляхи формування мотивації :

- індивідуальна робота з конкретним учнем;
- робота в малих групах (5-8 осіб);
- робота у великих групах (до 25 осіб).

У відповідності до прийнятих цілей і задач навчального процесу всі засоби педагогічної комунікації необхідно систематично активізувати на різних етапах освітнього процесу.

У педагогічній комунікації за допомогою функцій засобів, що спонукають, актуалізуються й вдало осмислюються навчальні ситуації, здійснюється систематичний контроль навчальної діяльності, а його результати використовуються для формування відповідальності та прийняття принципових коригувальних рішень.

РОЗДІЛ II. МОТИВАЦІЯ ЯК ЧИННИК УСПІШНОГО ФОРМУВАННЯ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ

2.1. ПОНЯТТЯ ПРО НАВЧАЛЬНУ МОТИВАЦІЮ В ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Ставлення до значущості виховання мотивації учнів до навчання безпосередньо обумовлена рівнем фахової підготовки учителя, його професійної культури і професійної майстерності.

Я. Коменський, А. Макаренко, С. Русова, К. Ушинський звертали увагу на необхідності створення позитивного емоційного мікроклімату для інтелектуальної праці школярів, на використанні в змісті навчального матеріалу життєвих ситуацій. Важливими негативними факторами на шляху збереження природної допитливості учнів учені вважали зловживання педагогом негативними оцінками, пригнічення та обмеження внутрішньої свободи мотивації дитячої особистості.

У світовій психолого-педагогічній теорії і практиці мотивацію досягнень розглядають як внутрішній стан людини, що примушує її до дії (Х. Хекхаузен).

Р. Стернберг, який вивчав потенції прогнозу успіху в професійній, навчальній діяльності за допомогою тестів інтелекту, дійшов висновку, що рівень мотивації є кращим прогнозуванням успіху за інтелект.

У сучасній українській психології проблему мотивації досягнень вивчали як засіб підвищення знань учнів (М. Воронка), як психологічні детермінанти навчальної успішності молодших школярів (В. Волошина), з огляду на формування у дитини емоційнопозитивного ставлення до навчання (Н. Ібряшкіна).

Проблема формування мотивації навчання вивчається сучасними педагогами-практиками Т. Алексєнко, А. Марковою, В. Сластьоніним, які виходять з того, що наявність позитивних мотивів примушує людину до якісної, інтенсивної реалізації суб'єктивних цілей, задумів.

Критичний дискурс наукової літератури з питання доводить, що в сучасній психолого-педагогічній теорії маємо чимало дефініцій терміна «мотивація». Зокрема, Н. Бордовська та А. Реан зауважують, що «Мотив – це внутрішня спонука особистості до того або іншого вияву активності (діяльність, спілкування, поведінка), пов'язана із задоволенням певної потреби. Як мотиви можуть поставати ідеали, інтереси, переконання, соціальні установки, цінності. ...За всіма переліченими причинами все одно стоять потреби особистості у всьому їх різноманітті (від базових, життєвих, біологічних до вищих соціальних)» [9, с. 184].

А. Столярєнко визначає мотиви як усвідомлювані особистістю спонукальні сили конкретного вибору, рішень і дій. Якщо мета – те, до чого прагне людина, то мотив – заради чого, для чого це їй потрібно [52, с. 121].

Л. Дзюбка та Л. Гриценюк визначають мотивацію як процес спонукування до діяльності й спілкування задля досягнення певних цілей. Дослідниці виділяють два спонукальних аспекти мотивування: мету і потребу. Потреба людини виявляється з її внутрішнього боку, тоді як мету складають зовнішні чинники мотивації, зокрема інтереси, цілі, устремління, цінності, ідеали тощо [16, с. 35-37].

Мотивація (moveo – рухаю) у сучасному науковому дискурсі розглядається як реалізація мотиву у конкретній діяльності в процесі вибору можливих дій, спрямованих на досягнення певних цілей. Мотив - спонукування

або прагнення досягнення мети та усвідомлення дії щодо її досягнення [26, с. 217–218].

У навчальному процесі потрібна така організація навчальної діяльності, коли зростала б пізнавальна активність учнів як умова їхньої успішності, їхня вибірково мотиваційна спрямованість, без якої неможливе засвоєння знань. На слухний погляд Дж. Равена, модель мотивації і соціальної поведінки визначається синтезом таких складників: цінностей, компонентів компетентності і соціальних настанов. Щоб об'єктивно оцінити силу мотивації особистості до навчання, необхідно врахувати всі три сегмента і з'ясувати, чи вважає дитина цю діяльність важливою, чи прагне вона проявити свою компетентність у виконанні поставленого завдання і чи зустріне вона підтримку від соціального оточення. Усі ці компоненти відіграють вирішальну роль у процесі оцінювання її мотивації і компетентності [48, с. 261].

Наукові здобутки педагогів, психологів, висновки вчителів свідчать про загальне зниження мотивації до навчання серед школярів всіх вікових категорій. Зокрема, зниження мотивації у молодших школярів пов'язане з тим, що ігрова діяльність у дошкільному віці, коли дитина грається за бажанням, перетворюється на часто примусову навчальну діяльність. Мотивами навчальної діяльності в учнів молодшої школи стає прагнення зрозуміти явища навколишньої природи, з'ясувати зв'язки, причини виникнення. При цьому формується вміння групувати, узагальнювати, застосовувати результати узагальнення [59, с. 60–61]. Для реалізації поставлених завдань педагогам молодшої школи варто урізноманітнювати методи і прийоми роботи, добирати цікаву інформацію, виявляти відомі закономірності у нових ситуаціях, визначати оптимальний рівень індивідуальної складності навчальних завдань, дозованої допомоги, створювати позитивний емоційний настрій учнів, розкривати мету вивчення всієї теми і кожного уроку. Щоб стимулювати мотивацію до навчально-пізнавальної діяльності школярів необхідно:

- застосувувати завдання, що активізують дітей;
- створювати ситуації успіху для кожного учня;
- надавати дітям конструктивної допомоги у випадку ускладнень;
- заохочувати прояви допитливості, сильних боків особистості учня.

тощо [31, с. 40].

У підлітків відбувається локалізація абстрактного мислення, отже мотивація до навчально-пізнавальної діяльності посилюється. Розвиваються нахили до аналітичних експериментів. Вирішення інтелектуальних завдань, уміння оперувати гіпотезами стають найважливішими досягненнями школярів цієї вікової категорії.

Мислення старшокласників стає системнішим, знання перетворюються у когнітивну модель світу, що стає базою для формування світогляду молодшої людини. Мотиви до навчально-пізнавальної діяльності поступово перетворюються на формування відповідних потреб у набутті знань і виборі спочатку профільних предметів, а потім і професійного самовизначення [59, с. 61].

Оскільки навчально-пізнавальна діяльність спрямована на оволодіння учнями знаннями, навичками, уміннями, що сприяє розвитку особистості за умови вмотивованого, свідомого ставлення учня до змісту діяльності, функція шкільних психологів і вчителів полягає у постійному діагностуванні мотивів навчальної діяльності здобувачів освіти.

Основою організації навчальної діяльності із засвоєння знань домінуючим має бути розуміння ціннісної важливості знань для дитини. Таким чином, до структури навчально-пізнавальної діяльності має входити ціннісно-смысловий компонент (у контексті формування навчальної мотивації до засвоєння певних знань). До його складу входять мотивація, позитивне ставлення до улюблених предметів, потреба в їх пізнанні [38, с. 196].

Слід зауважити, що бажання школярів набути певну професію зумовлює вмотивоване, свідоме ставлення до навчання. У такий спосіб, наявність особистісного сенсу в набутті знань є головною умовою

формування мотиваційної готовності до виконання певної навчально-пізнавальної діяльності у перспективі. Щоб сприяти професійній самореалізації учнів, шкільному психологу, педагогу необхідно систематично проводити діагностування рівнів мотивації до навчання шляхом анкетування, консультування, застосовувати методики, що суттєво підвищують мотиваційну готовність учнів до навчально-пізнавальної діяльності, вести просвітницьку роботу щодо необхідності набуття відповідних профільних знань.

Без задоволення здобувачів освіти своїм навчанням важко сформуванати найвищий усвідомлено-рефлексивний рівень мотиваційної готовності, за якої провідну роль відіграють цінності саморозвитку, професійного самовизначення й самореалізації [38, с. 198]. Обдаровані від природи учні люблять навчатися, мають високу мотивацію до навчальної діяльності, прагнуть до самоосвіти й самовдосконалення. У таких дітей пізнавальний мотив стійкий на всіх етапах шкільного навчання [18, с. 203]. Для учнів з високим рівнем мотивації фахівці повинні створити необхідні умови для саморозвитку, знайти такі види діяльності, що є необхідними для побудови індивідуального маршруту розвитку дитини, розвивати в учнів здатності орієнтування на перспективні цілі. Усвідомлення підлітком своєї перспективи є свідченням появи саморегуляції, мотивації до свідомого навчання, проявом тенденції до саморозвитку особистості.

Особливу увагу привертають учні, схильні до наукової та дослідницької діяльності. Потреба школярів у дослідницькому пошуку закладена природою. Психологічний розвиток талановитих школярів є процесом саморозвитку, методи організації їхньої дослідницької діяльності є особливими.

На розвиток пізнавального інтересу дитини позитивно впливають: престижні мотиви, соціальні мотиви, мотиви досягнення успіху, пізнавальні мотиви, мотиви задоволення від результату процесу пізнання.

Для вдалої мотивації навчальної діяльності учнів учителям залишаються актуальними рекомендації привчати школярів до пізнавальної праці, розвивати їх силу волі, наполегливість, цілеспрямованість, підбадьорювати здобувачів освіти, якщо вони стикатимуться з труднощами, підтримувати позитивний зворотний зв'язок (учитель - учень), заохочувати виконання завдань підвищеної складності, вчити дітей правильно визначати мету, завдання роботи, мотивувати школярів висувати вимоги, перш за все, до самих себе, підтримувати однаковий емоційний стиль стосунків між усіма учасниками навчального дискурсу, формувати у школярів почуття відповідальності, обов'язку, піклуватися про різноманітність форм і методів навчальної діяльності.

Учитель-мотиватор повинен пам'ятати, що успіх ще більше посилює мотивацію, почуття радості й інтерес полегшують навчання учням, тоді, як страх і напруженість мають протилежний ефект, а невдачі у навчанні можуть призвести до бажання зовсім припинити процес навчання. Чим у дитини вищий ступінь самоповаги, тим кращі результати в навчанні вона демонструє.

Вік учнів обумовлює інтенсивність пізнавальної ситуації. Якщо у початковій школі вона ситуативна, епізодична, то у школярів основної школи пізнавальні потреби не є яскраво вираженими. У підлітків інтенсивність пізнавальної ситуації є стрижневою, пов'язаною з майбутньою професією, вибраним профілем навчання.

Пізнавальні інтереси стають стійкими тоді, коли вони базуються на внутрішніх мотивах, які збігаються з метою і змістом діяльності, інакше відбувається втрата інтересу до знань, небажання засвоювати складний навчальний контент. Таким чином, вибираючи зміст навчання, особливо варіативний, необхідно знаходити місця синтезу зацікавлень здобувача освіти і соціальних потреб.

Зародження пізнавального мотиву відбувається як реакція на інтелектуальне ускладнення, що виникає в процесі певної діяльності. Отже,

пізнавальний мотив, як поштовх до досягнення мети, є внутрішнім мотивом [8, с. 2–15].

Мотивація навчально-пізнавальної діяльності здобувачів освіти посилюється у випадку розв'язання проблемних ситуацій. Це відбувається, зокрема, у процесі з'ясування суперечностей між набутими і новими знаннями. У такому випадку краще, коли фахівець не пропонує учням готову інформацію, а радить джерела для самостійного вирішення проблеми. Також мотивація до навчання виникає в процесі з'ясування суперечностей між очікуваним і реальним результатом дослідження. Прикладом виникнення навчально-пізнавальної мотивації є також аналіз суперечностей між результатами правильно і неправильно виконаних завдань, вправ. Спільне (вчитель і учень) визначення та аналіз причин помилок, суперечностей у процесі роботи також посилює мотивацію навчально-пізнавальної діяльності здобувачів освіти. Спонування до з'ясування причин певного явища чи факту, до появи навчальних мотивів може викликати й ситуація сумніву. Таким чином, можна зауважити, що пізнавальна мотивація формується у процесі розв'язання суперечностей. При цьому розвивається мислення школярів.

Мотивація до навчання і зміст навчального матеріалу взаємопов'язані, інтерес дитини формується на змісті, що вивчається з урахуванням емоційного ставлення учня до цього змісту. Саморозвиток здібностей до пошуку істини розвиває логічне мислення, допомагає розкриттю потенційних можливостей кожного здобувача освіти, дає йому можливість відчувати радість відкриття [20, с. 180].

2.2 СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ УЧНІВ

Якість освіти та ефективність засвоєння навчального контенту школярами перевіряється у процесі оцінювання і контролю результатів навчально-виховної роботи.

Питання грамотного оцінювання знань школярів є дуже важливим тому, що кінцевим результатом навчальництва є ефективне формування компетентностей, а не формування суми знань, умінь та навичок школярів. Справедливе об'єктивне оцінювання дозволяє забезпечити міцний зв'язок між педагогом і здобувачем освіти, отже мотивувати навчально-пізнавальну діяльність останнього. Актуалізація комунікативного підходу у навчанні пов'язана з необхідністю пошуку оптимальних шляхів оцінювання навчальних досягнень дітей. Нині необхідно знайти оптимальні засоби оцінювання навчальних досягнень школярів.

Дослідження історії розвитку педагогічної теорії і практики та історії педагогічного оцінювання неодноразово здійснювалось в сучасній педагогіці. Зокрема, В.Тригубенко аналізував особливості системи оцінювання знань школярів у початкових та середніх навчальних закладах другої половини XIX – початку XX ст., Т. Канівець вивчав основи педагогічного оцінювання, В. Скалозуб аналізував історію розвитку оцінювання навчальних досягнень учнів, форми оцінок та шкалу оцінювання знань школярів у період 1918-1944 р.р.

Проблемами особливостей навчання та оцінювання в педагогіці XX – XXI ст. займалися і займаються багато науковців. І. Каневська, наприклад, аналізує специфіку 12-бальної системи оцінки знань та її впливу на навчальну активність школярів, О. Яцкова детально займається проблемою розвитку творчих здібностей дітей в педагогіці XX століття, М. Левківський вивчає історію педагогічної думки та оцінювання в Україні та інших країн світу.

Контроль у навчальному дискурсі є невід'ємним компонентом навчального процесу. Без контролю неможливо об'єктивно перевірити навчальні досягнення школярів, набуті ними знання та сформовані вміння і навички. Проблема контролю є однією з найбільш принципових в історії педагогіки та методиці педагогічної роботи.

Основним видом контролю є оцінювання. Оціночна функція контролю здійснюється на базі виконання здобувачами освіти навчальних задач. Оцінка на уроці стає показником рівня сформованості знань, вмінь та навичок учнів, показником загальної успішності навчальної діяльності дитини.

У психолого-педагогічній науці сутність оцінювання визначається по-різному. Н. Островерхова тлумачить оцінювання як контроль, що здійснюється у відповідності з загальноприйнятими стандартами [42], О. Оніпко номінує оцінювання як систематичний контроль операцій стосовно до явних та неявних норм і стандартів з метою вдосконалення контролю [40, с.25], О. Андрійчук трактує оцінювання як системний комплекс педагогічних процедур, послідовність операцій і дій, що складають у сукупності цілісну дидактичну систему, реалізація якої в педагогічній практиці призводить до досягнення конкретних цілей навчання [5]. Отже, оцінювання можна визначати як рівень навчальних досягнень школярів з навчального предмету на основі загальноосвітніх стандартів відповідно до контролю навчальних досягнень дітей.

Питання розвитку ідей педагогічного оцінювання знань школярів, оцінювання навчально-пізнавальної діяльності учнів на принципах гуманізму отримали наукову оцінку у розвідках таких учених, як: Б. Бович, О. Біляковська, Н. Буханевич, Н. Софій, О. Щербак, І. Бургун, Т. Канівець, Борбич Н., Гузенко О., Оксенчук Т. та ін.

Зокрема, Н. Буханевич визначає систему оцінювання знань, умінь та навичок учнів у творчій спадщині В. Сухомлинського, С. Остапчук – з огляду на ідеї К. Ушинського, М. Пирогова, Л. Толстого, Х. Алчевської та інших. О. Білявська вивчає психологічні аспекти оцінювання навчальних досягнень учнів крізь призму поглядів Б. Ананьєва, А. Маркової.

Критичний дискурс досліджень проблеми оцінювання учнів доводить, що аналіз науковцями теоретичних та практичних концепцій щодо оцінювання навчальних досягнень школярів базуються на сучасному

розуміння процесів навчання і викладання, отриманні достовірних результатів, реалізації загальної концепції навчання.

Система оцінювання за допомогою балів має довгу історію існування. Перші спроби оцінювання за допомогою балів було в Києво-Могилянській Академії. Оцінки здобувачам освіти виставлялися у варіанті «добре», «дуже добре», «нижче середнього» та ін. Така система використовувалась наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. У цей час була прийнята п'ятибальна система, яка включала бали «відмінно», «добре», «досить добре», «посередньо», «слабо».

Фахівці постійно шукали варіанти вдосконалення оцінки на уроках. Була здійснена спроби ввести семибальну систему оцінювання, яка включала проміжні категорії балів, властивих для п'ятибальної системи, як «вельми добре» та «дуже добре». У 1918 році було зроблено спробу повернутися до системи оцінювання за допомогою балів «задовільно» та «незадовільно». Проте ця система не протрималася довго, бо об'єктивно оцінити знання школярів було неможливо за допомогою тільки категорій «задовільно» та «незадовільно». Отже, педагогічна практика знову повернулася до п'ятибальної системи оцінювання. З 1935 року ця система закріпилася як основна система контролю навчальних досягнень здобувачів освіти.

У термін з 1944 року до 1945 року бали в п'ятибальній системі було замінено на цифри – «1», «2», «3», «4», «5». Бал як основна одиниця оцінювання виступає оцінкою, що передбачає оволодіння навчальною базою знань у той чи в тій чи інший спосіб: бал «1» означав елементарне володіння дитиною навчальним матеріалом, а саме здатність відтворювати окремі факти та розпізнавати об'єкти, які позначені певними словами.

У 2000 році у шкільну вітчизняну практику було запроваджено дванадцятибальну систему оцінювання. Зміни у системі оцінювання були обумовлені впровадженням комунікативного та особистісно-орієнтованого підходу до навчання. Розширення п'ятибальної системи до дванадцятибальної було умотивоване рядом причин, серед яких входження

України у глобальний європейський простір, що сприяло обміну досвідом в системі навчання та контролю. Домінантними рушійними силами розвитку освіти стало бажання вирішити такі проблеми навчання та оцінювання навчальних досягнень учнів як :

- невідповідність шкільних закладів потребам часу, вимогам у підготовці кваліфікованих співробітників у сфері промисловості, науки і техніки;

- розвиток комп'ютерних технологій та науково-технічного прогресу, що змінював потенції для проведення контролю знань, вмінь на навичок школярів;

- бажання реформувати систему освіти на основі накопиченого педагогічно і психологічного досвіду, зокрема існування концепцій індивідуального та особистісно-орієнтованого навчання.

Так, розвиток комп'ютерних технологій та їх використання на уроках обумовило появу тестів як засобу контролю та оцінювання. Українська система оцінювання узагальнила досвід аналогічних бальних систем Австрії, Німеччини та ін. У Данії, наприклад, оцінювання відбувається за бальною шкалою від нуля до тринадцяти балів, при цьому оцінки виставляються тільки в середніх та старших класах. У початкових класах оцінки не використовуються, але вживаються загальні способи мотивації (похвала за правильно виконане завдання). У Великобританії засобом оцінювання переважно виступають тести та поточні усні і письмові роботи здобувачів освіти. Досягнення дітей оцінюються за семибальною шкалою, яка заснована на принципі оцінки від найвищого до незадовільного рівня: А, В, С, D, E, F, G. Подібна система оцінювання є характерною для навчальних закладів Норвегії. У початкових класах офіційне оцінювання не проводиться, однак, починаючи з молодших середніх класів застосовується п'ятибальна система оцінювання: «G – відмінно», «M – дуже добре», «MG – добре», «NG – задовільно», «LG – незадовільно»; далі використовується семибальна система оцінювання.

Міністерство освіти та науки України, пояснюючи причини введення 12-бальної системи оцінювання навчально-виховних досягнень школярів, мотивувало це динамікою змін у суспільстві, що вимагають вдосконалення підходів до контролю та перевірки ефективності засвоєння знань, вмінь і навичок учнів. 12-бальна система оцінювання рівня навчальних досягнень у навчанні мала у своїй основі основні принципи складання знань, умінь та навичок учнів, що були набуті ними у процесі навчальної діяльності. При цьому особливим є врахування рівня особистісних досягнень дітей. Зокрема, високими балами («10», «11», «12») оцінюються творчі здібності дітей, які здатні до самостійної роботи, якісного підбору матеріалу та інформації, демонструють вміння критично сприймати навчальний матеріал та висловлювати власні думки, самостійно розвивати власні творчі можливості, таланти.

В основу нової дванадцятибальної системи оцінювання покладені новітні підходи до організації навчання в умовах науково-технічного прогресу та реформування вітчизняної освіти. Важливим підходом при цьому став комунікативний та особистісно-орієнтований. У його межах дванадцятибальна система оцінювання використовувалась до тематичного, семестрового, річного та підсумкового етапів навчання, а бали визначалися за наступними рівнями:

-початковий (1- 3) - відповідь дитини у процесі відтворення навчального контенту елементарна, фрагментарна, зумовлюється початковими уявленнями про предмет вивчення;

-середній (4-5)- школяр відтворює основний навчальний матеріал, здатний виконувати завдання за зразком, володіє елементарними вміннями навчальної діяльності;

- достатній (7-9) - здобувач освіти знає концептуальні ознаки понять, явищ, закономірностей, зв'язків між ними, може самостійно застосовувати знання в стандартних ситуаціях, володіє розумовими операціями

(узагальненням, аналізом, абстрагуванням), вміє робити висновки, виправляти власні помилки, однак відповіді бракує власних суджень.

- високий (10-12) - творчий рівень («10» - школяр демонструє початкові творчі здібності, може визначити окремі цілі власної навчальної діяльності, оцінює деякі нові факти, явища, знаходить джерела інформації та самостійно використовує їх відповідно до цілей, поставлених фахівцем; «11» - здобувач освіти вільно висловлює думки, декларує програму особистої пізнавальної діяльності, самостійно оцінює явища і факти, виявляє особисту позицію щодо них; без допомоги вчителя знаходить джерела інформації і використовує набуті знання і вміння в нестандартних ситуаціях; «12» - школяр демонструє особливі творчі здібності, самостійно розвиває особисті обдарування і нахили, вміє самостійно здобувати навчальний контент.

Слід зауважити, що запровадження дванадцятибальної системи оцінювання дозволило усунути суттєві недоліки попередньої системи оцінювання. Збільшення діапазону оцінок стало потужним мотивуючим елементом контролю знань і вмінь здобувачів освіти.

Дослідження впливу контрольної-оцінювальної діяльності школярів на розвиток їх здібностей і можливостей є важливою проблемою гуманістичної педагогіки. В основі сучасних освітніх реформ нині покладений особистісно зорієнтований підхід, реалізація дидактичних принципів індивідуалізації та диференціації. Таким чином, збільшується функція контролю й оцінювання як важливого компоненту навчальної діяльності.

Постійна систематична перевірка результатів навчання дає можливість оцінити прогалини в знаннях дітей, визначити помилкове або неточне розуміння вивченого матеріалу, стимулювати розумову активність дитини, виробити вміння систематизувати та узагальнювати навчальний матеріал, привчити учнів до наполегливості й відповідальності. Педагогічний контроль дозволяє забезпечити оперативний зовнішній і внутрішній зв'язок у навчанні, порівняти ефективність праці педагогів, оцінити якість надання школою освітніх послуг.

Протягом усього періоду навчальної діяльності здобувач освіти стає об'єктом оцінювання фахівця й одночасно суб'єктом переживання оцінки та оцінювальних ситуацій. У шкільному дискурсі систематично здійснюється оцінка якості навчальної роботи дитини. Тому оцінка є предметом осмислення в педагогіці та психології.

Питання оцінювання результатів навчальної роботи школярів належить до актуальних дидактичних проблем кінця XVII–XX ст. Фахівці у цей час порушували різні способи та методи оцінювання навчальних досягнень дітей шкільного віку. Зокрема, Я. Коменський (1592–1670) у праці «Закони добре організованої школи» зауважував, що шкільні іспити мають значний вплив на учня і поділяються на годинні, денні, тижневі, місячні, триместрові, річні. Вчений зазначав, що годинні іспити проводяться вчителем, денні – декуріоном (десятьським), тижневі – самими учнями, місячні – ректором, триместрові й річні – начальниками шкіл. На погляд Я. Коменського, з особливою урочистістю повинен проводитися щорічний іспит; він відбувається восени перед переводом із класу в клас у присутності всіх шкільних начальників.

М. Пирогов також приділяв проблемі оцінювання знань школярів свою увагу. Він вважав іспити одною з ефективних форм контролю й оцінювання знань учнів, хоча лікар-педагог загалом негативно ставився до проведення екзаменів і виставлення оцінок у балах, зауважуючи, що екзаменаційний період – шкідливий. На його погляд, екзамени та оцінювання знань учнів у балах є недоцільними в шкільній практиці. Під час іспитів, на погляд М. Пирогова, допускалося багато формалізму, оскільки дітей не привчали до сумлінної роботи, бо всі прогалини в знаннях учні залишали на час перед самими іспитами. М. Пирогов пропонував замінити цифрову форму оцінки на словесне висловлювання.

К. Ушинський (вітчизняний дидакт і психолог), займаючись проблемою оцінювання учнів, критикував бальну систему. Вчений вважав, що бали негативно впливають на викладання, на успіхи й на моральний

розвиток здобувачів освіти. Він пропонував замінити цифри детальними письмовими описами успіхів і поведінки школярів в класних книгах. Зокрема, він слушно зауважував, що «Учитель опитує одного, двох, трьох, а інші в цей час вважають себе вільними від усяких справ» [56, С. 45]. К. Ушинський вважав, що якщо основна мета вчителя лише в тому, щоб формально перевірити знання, виставити оцінки, то така перевірка є даремним витрачанням часу.

Х. Алчевська (відома вітчизняна просвітителька) давала позитивну оцінку словесним методам оцінювання. У статті «Характеристики учнів замість балів» авторка запропонувала такі способи оцінювання знань учениць: на занятті кожна дівчина отримувала від своєї вчительки марку. Вихованка, яка отримала 30 таких марок протягом року, вважалася вмілою і допускалася до іспиту. На думку педагога, учні вчать не заради знань, а заради оцінки. Тому Х. Алчевська позиціонувала точку зору щодо заміни балів характеристикою учнів [1, С. 72]. Також вона порушувала питання про форми оцінки – цифрову й словесну, стверджуючи, що цифрові дані далекі від яскравої характеристики стадії розумового й морального розвитку здобувача освіти. Цифра не може повно передати причини прогалин у знаннях дітей. А розкриття індивідуальних особливостей дитини дає змогу не тільки багато чого зрозуміти про неї, але й часто відкриває способи пом'якшення ексцентричних її схильностей, вказуючи шлях до їх усунення. Х. Алчевська стверджувала, що при заміні балів словесними характеристиками досягається морально-виховне завдання школи [1, С. 75].

Посилений пошук гуманістичної системи оцінювання почався після 1917 року, коли оцінки-бали були відмінені. Бали були замінені характеристиками, записами в індивідуальних книгах, виставками робіт тощо. Потім школьна система оцінювання повернулася до старих методів, що було пов'язано із тиском на освітянську діяльність з боку держави. Сталося так, що шкільна оцінка з 30-х років ХХ ст. починала визначати ставлення оточення до учня як особистості, що у свою чергу породжувало

низку негативних моментів, зокрема, зниження соціометричного статусу школяра у класі, порушення гармонійних стосунків у родині, формування у дитини неадекватної самооцінки. Цю негативну тенденцію дидакти виявили вже у 40-60-х рр. ХХ ст., відповідно вони почали шукати конструктивні шляхи подолання цих недоліків. Ш. Амонашвілі з цього приводу слушно зазначав, що експериментальні варіанти «безоцінного» навчання, що проводилися спочатку в початковій школі, довели необхідність реконструкції всього навчального процесу, коли бальна оцінка замінюється змістовною, що реалізується в різних формах: взаємооцінювання, колективна оцінка, самооцінювання.

Видатний дидакт Ш. Амонашвілі у статті «Виховна й освітня функція оцінки навчання школярів» зазначає, що пізнавальна діяльність школяра мотивується не тільки за допомогою використання педагогом різноманітних дидактичних методів, а й характером відносин, що засновує учитель у навчальному процесі. Зокрема, педагог виділив відповідну специфіку гуманістичного оцінювання:

- керувати навчанням і всім шкільним життям учнів з позиції їх інтересів;
- учителю систематично виявляти віру в можливості й здібності кожного учня, радіти кожному успіху дитини, пишатися своїми учнями, класом, створювати дружнє, оптимістичне ставлення до навчальних успіхів і неуспіхів дітей, співпрацювати з учнями у процесі навчання;
- поважати людську гідність учнів, створювати загальну атмосферу непримусової навчально-пізнавальної діяльності, взаємоповаги, формувати у дітей етичні норми, моральну поведінку [2, С. 34].

Фахівці з проблеми оцінювання навчальних досягнень школярів одноголосно зауважують, що оцінка може викликати у дитини масу гострих і глибоких переживань: задоволення, тривожність, радість успіху, сором за невдачу, агресію та ін. Отже, варто зазначити, що позитивні емоції, пов'язані з одержаною оцінкою, фахівці вважають вагомим стимулом навчальної

діяльності, тоді, як негативні погіршують загальний психологічний стан учня, пригнічують дитину, знижують її працездатність. Таким чином, стратегічно важливо, щоб педагог стимулював школяра, хвалив його відповідь, конкретну роботу з метою подальшої динаміки в навчанні дитини.

Б. Ананьєв [4, С. 5] у роботі «Психологія педагогічної оцінки» одним із перших звернувся до психологічної проблематики шкільної оцінки. Він назвав дві основні її функції:

- орієнтувальну (вплив оцінки на усвідомлення школярем якості виконання ним навчальної роботи і власних знань);
- стимулювальну (вплив на вольову сферу особистості учня через переживання нею успіху чи невдач у навчальному процесі, зміну рівня домагань, формування намірів).

Б. Ананьєв виділяє такі причини означеної проблеми: відсутність оцінки як виду оцінювальної стимуляції, коли створюється ситуація опосередкованої оцінки, осуду (догани), невизначеної оцінки, зауваження, схвалення, підбадьорення, заперечення, згоди. До гуманістичних способів психології оцінювання дослідник відносить схвалення, згоду, підбадьорення. Функцією згоди Б. Ананьєв визначає орієнтування учнів у правильності їх вчинків, закріплення успіху дитини на цьому шляху, стимулювання її руху у потрібному напрямку навчальної діяльності. Стилем безпосередньої згоди педагога є фрази типу: «Так, саме так» або «Так, це все правильно». Основне емоційне і змістове навантаження несуть при цьому слова «так», «правильно». У більш складних випадках, коли від учителя діти чекають чутливого кваліфікованого виховного підходу, необхідно не тільки визначення правильності відповіді, але й емоційна підтримка школяра, що безпосередньо передає симпатійні переживання учителя. Стимуляційна роль оцінки цього разу домінує над орієнтаційною («Сміливіше, сміливіше ... Ось так», «Так, правильно ... ось так само далі!», «Так, так, правильно робиш ... Роби так і далі»)

У випадках, коли учитель має справу з новачками, сором'язливими, хворобливими учнями, у варіантах, коли дитина намагається відповісти, однак хвилюється, сумнівається в правильності відповіді, учитель використовує таке підкреслювання успіху, що не змушує його переоцінювати школяра, однак емоційно позитивно заряджає учня, додає впевненості у власних можливостях. У складних психологічних ситуаціях підбадьорення є надійним, випробуваним педагогічним прийомом для низки впливів, що орієнтоване, як правило, на рівень успішності й характерологічні особливості групи дітей у навчальному дискурсі.

Схвалення є прямою формою позитивного оцінювання навчання в ситуації опитування й оцінювання знань учнів загалом. На відміну від згоди схвалення є не звичайною констатацією правильності зробленого дитиною чи висловленого нею, це не звичайне підтвердження знань школярів, це форма визначення особистості (її активності, здібності, працездатності, інтересу). Отже, схвалення є тією формою показу особистості, що виокремлює її з колективу однолітків. Схвалення впливає як на конкретного учня, так і на ставлення до нього класу, на його ставлення до групи однолітків, на підвищення самооцінки, зростання рівня прагнень, тому воно викликає переживання успіху.

У статті «Оцінки мають бути вагомими» В. Сухомлинський зазначав, що оцінювання знань не повинно виділятися з педагогічного процесу як щось відокремлене. Видатний педагог зазначав, що, якщо стосунки між учителем і учнем побудовані на взаємній довірі і доброзичливості, то оцінка стає стимулом, який спонукає до активної розумової праці дитину. Оцінка, на слухний погляд науковця, є одним з найтонших інструментів виховання. Поставлена вчителем оцінка є індикатором того, як учень ставиться до педагога, наскільки поважає його думку. Серед практичних рекомендацій українського педагога щодо оцінювання знань можна виділити такі:

- не ставити незадовільної оцінки, якщо учень не може через певні умови чи обставини опанувати знання;

- нехай оцінок буде менше, але кожна з них хай буде вагомішою, значнішою;
- зневіра, пригніченість – ці почуття позначаються на всій розумовій праці учня;
- радість успіху – це могутня емоційна сила, від якої залежить бажання учня бути хорошим
- ніщо так не пригнічує школяра, як усвідомлення безперспективності навчальної діяльності;
- треба уникати запитань, відповіді на які точно повторювали б те, що викладав учитель чи заучене з книжки;
- тільки світле почуття оптимізму є цілющим струмком, який живить річку думки;
- ніколи не поспішати з виставленням незадовільної оцінки;
- турбуватися про те, щоб внутрішня сила учня ніколи не вичерпувалася: якщо її немає, не допоможуть ніякі педагогічні прийоми;
- взагалі не ставити оцінок, якщо знання учнів туманні, а уявленні про речі та явища, що вивчаються, є неточними;
- якщо погляд школяра свідчить, що він не готовий до відповіді, взагалі не оцінювати знання, треба спочатку добитися, щоб школяр знав матеріал. [53, С. 466].

Отже, у сучасних умовах класно-урочної системи навчання найслабшим місцем освітнього процесу є індивідуальний підхід і диференціація педагогічних впливів. Нині вони наявні, однак виключно щодо когнітивної сторони діяльності учнів, хоча оцінка пов'язана з багатьма особистісними аспектами розвитку школярів.

Висновки до II розділу

Пізнавальну активність слід розуміти як стан готовності до здійснення навчальної діяльності. Вона залежить, перш за все, від потреб, пізнавальних мотивів учнів, що виникають та актуалізуються в проблемній ситуації, що, у свою чергу, стає імпульсом до пошукової пізнавальної активності.

Актуалізація пізнавальної діяльності, тобто пізнавальна активність учнів виникає в тому випадку, коли з'являється необхідність у тих знаннях, що край необхідні для розв'язання конкретної навчальної проблеми. Тоді й виникає внутрішній пізнавальний мотив (потреба у конкретних навчальних знаннях, необхідних саме для цієї дитини), що сприяє реалізації її особистого задуму.

За однією з класифікацій виділяють кілька груп мотивів: пізнавальні (пробудження пізнавальних інтересів дитини, реалізуються шляхом отримання задоволення від самого процесу пізнання та його результатів), соціальні (прагнення особистості шляхом навчання утвердити свій соціальний статус), професійно-ціннісні (бажання учня отримати професійну підготовку для участі у продуктивній сфері життєдіяльності, вступають в дію на етапі вибору професії й оволодіння професійною освітою), меркантильні (безпосередня матеріальна вигода учня, діють лише вибірково, залежно від індивідуальних психологічних особливостей конкретної особи), спонукальні (вплив на свідомість дитини певних чинників: вимог батьків, авторитету вчителів, колективу однолітків тощо).

Успішне засвоєння навчальних знань та вмінь на сучасному компетентнісному рівні може відбуватися навіть за умови мінімальної участі фахівця. Оттак, без активної ролі школярів процес засвоєння концептуальних, світоглядних знань на рівні сучасних вимог є зовсім неможливим. Отже, слід стимулювати та позитивно мотивувати здобувачів освіти до пізнавальної діяльності, створювати всі умови для свідомого ставлення до навчальної діяльності учнів. Тільки тоді стає можливою самореалізація дітей в соціумі.

РОЗДІЛ III. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ФОРМУВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Під навчальною мотивацією психологи і педагоги розуміють процес, який запускає, спрямовує й підтримує зусилля, спрямовані на виконання навчальної діяльності. Серед головних вимог до формування мотивації у здобувачів освіти фахівці виділяють:

- 1) атмосферу позитивного ставлення до професійних знань, навчання загалом;
- 2) включеність учнів у спільну навчальну діяльність у партнерській взаємодії;
- 3) побудова взаємин «педагог-учень» на основі створення ситуацій успіху;
- 4) використання різноманітних методів стимулювання школярів;
- 5) цікавість, оригінальний виклад нового навчального матеріалу;
- 6) образне, яскраве мовлення педагога, створення позитивних емоцій у процесі навчальної діяльності;
- 7) розвиток самостійності й самоконтролю учнів у процесі навчання, пошуку нестандартних способів вирішення навчальних завдань;
- 8) планування, постановки цілей і реалізація їх у навчальній діяльності;
- 9) вивчення матеріалу на основі життєвих ситуацій, досвіду педагогів та дітей;
- 10) доречне використання пізнавальних ігор, дискусій, створення проблемних ситуацій та їх спільне (учитель та учень) та самостійне (учень) розв'язання [13].

З метою підвищення навчальної мотивації на підготовчому етапі уроку важливо створити сприятливу емоційно-психологічну атмосферу на уроці через організацію довіри між педагогом і дитиною, а також комфортних міжособистісних взаємин у класі. Атмосферу позитивної психологічної взаємодії у спілкуванні з учнями можна створити за допомогою привітання, погляду, посмішки. Варто обрати для спілкування демократичний стиль впливу на дітей, не забувати застосовувати релаксацію.

Важливо не нав'язувати учням навчальних цілей, а послідовно, поступово, органічно вирішувати навчальні завдання від простих до складних, перспективних. Необхідно, щоб при цьому цілі були реально досяжні.

У процесі навчального заняття (уроку) учителю варто ставити перед учнями проблемні питання, що вимагають актуалізації знань, умінь до аналізу, систематизації, здатності бачити за окремими фактами та явищами їх закономірності і сутність, що підкреслюють новизну, протиріччя, важливість та інші особливі якості об'єкта пізнання. Важливо, щоб учні мали потенційні можливості до вирішення складних питань. З цією метою доречним буде використання технічних засобів навчання, мультимедійних технологій, дидактичних і розвивальних ігор і вправ. Фахівцю систематично і цілеспрямовано необхідно добирати до роботи вправи і завдання з розвитку якостей, що лежать в основі пізнавальних здібностей: усіх видів пам'яті, мислення, уваги та уяви, швидкості реакції дитини.

Безумовно, у процесі навчальної мотивації обов'язковим є грамотний баланс між доступністю навчального контенту, віковими особливостями дітей та дотриманням рівня оптимальної складності (науковості) матеріалу. Для підвищення зацікавленості школярів новий матеріал слід логічно синхронізувати з раніше засвоєними знаннями і навичками.

Грамотно спланований відпочинок на уроці є частиною навчальної мотивації, отже, доречно використовувати в середині уроку фізкультхвилинки, елементи психогімнастики (вираження емоцій через рух) тощо.

На етапах перевірки і закріплення знань фахівцю слід, насамперед, оцінювати успіхи дітей, звертати увагу навіть на маленькі досягнення учнів. У разі невдачі чи помилки з боку школяра важливо дати йому зрозуміти, що загальний рівень розвитку його здібностей досить високий, щоб успішно виконати навчальне завдання. Слід при цьому виявити з учнями причини помилок і виробити шляхи їх виправлення.

Педагогу можна використовувати під час позитивної мотивації учнів ситуації змагання, краще привчати дітей до аналізу й порівняння власних результатів і досягнень. Оцінювати слід конкретну відповідь, а не особистість учня.

Необхідно тримати на постійному контролі динаміку розвитку компетентностей учнів, застосувати групові форми роботи для перевірки їх знань (взаємоперевірка, розповідь завдання один одному, робота в парах, використання сигнальних гуртків).

Варто сфокусувати увагу школярів на переживання успіху в діяльності, на просуванні вперед. Важливо підкреслювати, що взаємодія в колективі визначається не тільки успішністю, але й громадською позицією, соціальною активністю учнів. Учителю слід позитивно сприймати своїх учнів незалежно від їх навчальних успіхів.

Серед позаурочних форм мотивації варто зауважити необхідність вивчення кола інтересів школярів, допомоги дітям у створенні зв'язків між навчальною діяльністю у школі та їх власними інтересами. З метою підвищення інтересу до предмету можна використовувати предметні олімпіади, позакласні заходи навчально-розважального, пізнавального плану.

Для успішного формування мотивації навчання здобувачів освіти кожний фахівець використовує різні методичні прийоми. Відповідно до навчального завдання всі їх умовно можна систематизувати.

Прийоми, що сприяють формуванню мотивації загалом, дозволяють створити позитивну психологічну атмосферу, що стимулює пізнавальну активність школярів:

- співробітництво педагога і школяра, спільна навчальна діяльність;
- включення здобувачів освіти у колективні форми діяльності;
- грамотне застосування системи заохочення й покарання;
- цікавість викладання навчального матеріалу (оригінальна форма подачі матеріалу, пізнавальні ігри, емоційність мовлення викладача, цікаві приклади та особистий досвід педагога);
- стимуляція пізнавальної активності дітей, створення творчої атмосфери навчання.

2. Особливі завдання, спрямовані на зміцнення окремих сторін мотивації

Фахівцю слід передбачити систему заходів (ситуацій, вправ, завдань), спрямованих на формування деяких аспектів внутрішньої позиції школяра стосовно навчання. Пропоновані дітям завдання в залежності від їх спрямованості можна узагальнити таким чином:

- 1) створення ситуацій вибору для зміцнення й усвідомлення мотивів, власної позиції дитини;
- 2) навчання цілепокладанню в навчанні (формування самооцінки й адекватного рівня домагань, здатності реально оцінювати поставлені цілі, активізувати свої потенції);
- 3) зміцнення й розвиток навченості здобувачів освіти (заохочення відкритості до педагогічних впливів, готовності до співробітництва, зміцнення власної позиції та прагнення до здійснення власного вибору);
- 4) динамічність цілей і наполегливість у їх реалізації (вирішення складних завдань, подолання перешкод у процесі навчання, реалізація різнопланових проєктів).

Навчальна діяльність школярів повинна мати психологічно наповнену структуру. Це означає розуміння й постановку здобувачами освіти цілей і задач; виконання способів, дій, прийомів здійснення самоконтролю та самооцінки.

Науковці виділяють такі етапи формування мотивації:

- 1) створення вихідної мотивації (підкреслення попередніх досягнень, спонукання до нової діяльності, викликання легкої незадоволеності чимось із попередньої діяльності, підсилення акценту на майбутній роботі, зацікавленість, здивування);
- 2) підкріплення і посилення виниклої мотивації (інтерес до різних форм співробітництва, кількох способів рішення завдань, виконання задач різного рівня складності, залучення школярів до самоконтролю);

3) закінчення уроку (закріплення ситуації успіху, підкреслення позитивного особистого досвіду кожної дитини, диференційована оцінка роботи, визначення проблем і вибір шляхів їх подолання).

Формування мотивації «відсталих дітей» вимагає від фахівця особливої уваги та індивідуального підходу до кожної дитини.

Учителю слід сфокусувати свою увагу на:

- відновленні позитивного ставлення дитини до навчального процесу загалом і окремих предметів зокрема шляхом створення ситуацій успіху, рішення доступних задач, умов для переживань успіху;
- подолати безпорадність дитини як наслідок тривалих невдач, підтримати в учня впевненість у власних можливостях;
- зміцнити в учня вміння вчитись шляхом усунення пробілів у знаннях, розширення запасу знань тощо.
- орієнтувати школяра на процес, а не на результат навчальної діяльності.

Слід виділити, що розвитку мотиваційно-пізнавальної сфери школярів допомагає грамотне комбінування різних методів, засобів та організаційних форм, використаних фахівцем у процесі навчальної діяльності. Учителю треба вміти максимально відповідально співвідносити між собою функції, виконані відповідною групою методів, серед яких, здійснення практичних дій, «живе споглядання» у процесі спостереження, абстрактне мислення при використанні словесних методів, щоб відібрати ті методи та засоби навчання, що дозволять у даних умовах формувати навчально-пізнавальну мотивацію й досягати поставленої мети.

На практиці доречно використовувати такий варіант класифікації методів навчання та їх дидактичних характеристик:

- інформаційні методи навчання;
- операційні методи навчання;
- творчі методи навчання;
- методи контролю та зворотного зв'язку.

Виходячи з потреб мотиваційного забезпечення навчального процесу, фахівець добирає з переліку саме ті методи і прийоми, що дозволяють підвищити мотивацію школярів у процесі навчання. Зокрема:

- 1) інформаційні методи навчання: лекція, бесіда, демонстрація, розповідь, кінопоказ, консультація, експертиза, доповідь, огляд, звіт, пояснення, розмова, повідомлення, інструктаж, аналіз різних носіїв інформації, кінопоказ, екскурсії, інтерв'ю, зустрічі з видатним гостем, ілюстрація;
- 2) операційні методи: вправи, лабораторні роботи, робота з підручниками, самостійна робота, програмування навчання опорними схемами, мнемоніками, алгоритмами, орієнтовними картками, тренінг, поетапне формування знань, практичні методи, «роби так, як я», , АОС, експеримент.
- 3) творчі методи навчання: імітаційна гра, форум, аналіз конкретних ситуацій, бесіда за Сократом, програма саморозвитку, «мозкова атака», ділова гра, «діловий кошик», метод проб і помилок, «думай і слухай», інноваційна гра, лабіринт дій, метод аперцепції-інтерації, панельна дискусія, студія активного випадку, евристика, метод контрольних запитань, творчий діалог, проблематизація, метод «круглого столу», проектування, обговорення напівголосно тощо.
- 4) методи контролю та зворотного зв'язку: доповідь, захист наукових робіт, реферат, рубіжний і підсумковий контроль, анкетування, вікторина.

Сучасна психологія виділяє внутрішню і зовнішню види мотивації.

Внутрішню мотивацію класифікують на мотивацію досягнення успіху та пізнавальну мотивацію. Для школярів мотивація досягнення успіху реалізується, коли обговорюються досягнення та невдачі дітей у контексті їх роботи, а не роботи їх друзів чи однокласників. При цьому зрозуміло, що здорова конкуренція повинна бути, але вона є доречною лише у тому випадку, коли учень спершу усвідомлює себе унікальною особистістю, а вже

потім частиною соціуму. Найвищим рівнем мотивації є пізнавальна мотивація, саме вона дозволяє людині захоплюватися справою, якою займаєшся. Ідеальним варіантом є такий, коли дітям дозволяють шукати і знаходити саме те, що їм цікаве, а не змушують дитину йти за модою чи престижністю.

Якщо поставити за мету - акцент на успішності учня, то в основі мотивації має бути візуальна складова: оцінка, індикатор, графік, коментар тощо. За допомогою певного індикатора школяр може відстежувати свої просування та розуміти, наскільки він наблизився до своєї цілі. Тоді спрацьовує формативне або формувальне оцінювання. На відміну від класичного, цей вид оцінювання не висвітлює результат певної роботи, а сфокусований саме на процесі. За допомогою формативного оцінювання педагог може "супроводжувати" школяра до реалізації навчальної мети, коригувати процес навчальної діяльності, давати дітям практичні поради. Отже, школяр має можливість досягати своїх цілей, реально оцінюючи обсяг виконаної роботи та труднощі, що вдалося подолати на шляху, розуміючи, які знання та навички він здобув у процесі навчання. Результативним для такого виду мотивації буде створення портфоліо, в якому здобувач освіти записуватиме, які пункти плану до кожного завдання він виконав, над чим ще потрібно попрацювати, що в нього успішно реалізувалося, а що потребує допомоги з боку фахівця.

Пізнавальна мотивація виникає безпосередньо в процесі навчальної діяльності. Зацікавлення предметом у дитини з'являється тоді, коли матеріал та завдання, що його супроводжують, відповідають інтересам здобувача освіти або він усвідомлює, як отримані знання реалізувати у процесі практичної життєдіяльності.

Наведемо приклади завдань, що можна запропонувати старшокласникам з метою підвищення їх мотивації до навчання. Враховуємо зацікавленість учнів старших класів соціальними мережами, зокрема,

популярною соцмережею інстаграм. Завдання запропоновані з урахуванням шаблонів ведення сторінки в цьому додатку.

1. Можна запропонувати учням написати текст для соцмережи, таким чином, щоб він був правильно структурованим, мав грамотний заголовок (на актуальну тему), щоб він здивував, зацікавив читача з першого рядка. Можна запропонувати підліткам описати епізод з їх життя, зробити огляд книги або фільму. Основна частина тексту має бути доступною для сприйняття як на рівні змісту, так і на рівні формальних ознак (слід уникати складних синтаксичних конструкцій, об'єднань кількох речень в одне, використання дієприслівникових та дієприкметникових зворотів, термінів, що можуть бути незрозумілими для широкої аудиторії, розлогий описів, надмірної деталізації тощо). Важливо правильно поділити текст на абзаци. Завершити текст варто проблемним запитанням, що передбачає можливість діалогу з автором тексту.
2. Завданням може бути заповнення “шапки” профілю, тобто розповідь учня про себе. Інформація має містити лаконічний опис того, що читач знайде в межах певної сторінки. Виконуючи це завдання, старшокласники за допомогою 150 символів мають розповісти про героя з художнього тексту або про художній текст загалом. Тут потрібно зосередити увагу на тому, чим профіль буде корисним для підписників. Здобувач освіти повинен висловлювати свої думки чітко, лаконічно, уникати мовних штамів та невиправданих повторів.
3. Оскільки кожна сторінка в мережі має свою назву, варто запропонувати старшокласникам дати назви сторінки, при цьому можна використати метод «мозкового штурму». Слова у назві повинні відтворювати основні теми, що розкриваються в публікаціях.
4. Кожна сторінка соцмережи інстаграм має свою цільову аудиторію. Можна запропонувати учням проаналізувати її у межах курсу української літератури. Зокрема, можна уявити, що письменники,

творчість яких стає предметом аналізу відповідно до Програми у процесі навчання, ведуть свої сторінки в інстаграмі. Старшокласникам слід запропонувати творчо пофантазувати стосовно потенційної цільової аудиторії відомих українських митців, з урахуванням особливостей їх життя та творчості, специфіки поетичного світобачення кожного діяча словесного мистецтва.

5. Оскільки реклама – невід’ємна частина нашого сучасного життя, можна доручити учням старших класів створити власну рекламу. Здобувачі освіти можуть стати піар-менеджерами митців, цільову аудиторію яких вони попередньо аналізували. Якість виконаної роботи визначатиметься кількістю голосів однокласників.

Наведемо приклади тих робіт, що виконали старшокласники, щоб унаочнити результати запропонованої методики. Стиль авторів збережено.

Конфлікт із собою: божевільня чи хвороба?

Микола Хвильовий. «Я (Романтика)»

Літературний напрямок – імпресіонізм і його відомий представник – Микола Хвильовий (справжнє ім’я Фітільов Микола Григорович) із своєю відомою психологічною новелою «Я (Романтика)»... Переосмислення вітчизняної історії... Сильне враження...

Після прочитання полемічного трактату «Україна чи Малоросія?» моє ставлення до Миколи Хвильового змінилося. Це відомий український діяч, який прагнув до створення українською літератури й культури в цілому. Він закликав відмовитися від наслідування російської літератури. Потрібно прагнути до чогось більш високого, до рівня Європи. Це людина-борець, творець, якому зламали крила.

Доля Хвильового трагічна. 13 травня 1933 року він покінчив життя самогубством. Письменник запросив до себе друзів – Олеса Досвітнього й Миколу Куліша. Вони розмовляли, обговорювали арешт їх спільного друга – Миколи Ярового. Потім Хвильовий пішов у свою кімнату й пустив собі пулю

в скроню. Залишилося дві записки – одна донці, а інша друзям. Посмертна записка містила наступний текст:

Арешт Ялового – це розстріл цілої генерації... За що? За те, що ми були найщирішими комуністами? Нічого не розумію. За генерацію Ялового відповідаю перш за все я, Микола Хвильовий. [1]

Це не просто самогубство. Це протест проти більшовицької політики, яка руйнує Україну. Відображення краху ідеї націонал-комунізму. На мою думку, цим вчинком Хвильовий хотів показати, що чекає Україну в майбутньому. Без боротьби народ чекає підкорення, смерть і душевна руйнація.

Пам'ять про визначного письменника хотіли знищити. Трактат «Україна чи Малоросія?» конфіскували. Могилу зрівняли й встановили там «парк культури й відпочинку». Немає творів, немає могили, немає пам'ятнику, а отже, немає й такої людини. Не існувала ніколи. Але Микола Хвильовий не був забутий, бо слово не можна вбити – воно вічно буде жити в серцях людей.

Присвята. Твір присвячений «Цвітові яблуні» Михайла Коцюбинського. І це неспроста. Жанр обох творів – це психологічна новела. Між героями є дещо спільне – роздвоєність. Обидва героя страждають від конфлікту в душі. Ще одна спільна риса – поряд з красою стоїть страх, приреченість і самотність. За допомогою художніх засобів письменники майстерно зображують красу природу й внутрішнє потворство людини. А смерть тим часом забирає життя невинних людей – дівчинки й тих, хто виступає проти більшовизму.

У новелі «Цвіт яблуні» герой страждає, він втрачає єдину донечку. Відбувається боротьба між батьком і письменником. Він думає про прекрасне й жахається цього: «Я стрепенувсь. Боже. Що зо мною? Чи я забув, що у мене вмирає дитина?» [2] Митець хоче запам'ятати останній момент із своєю дівчинкою. Простій людині цього не зрозуміти, бо це страшний момент – втрата дитини. Можливо, що для героя – це рятунок,

таким чином, він запам'ятає свою донечку назавжди, увіковічить пам'ять про неї. Напише вірш або твір про дівчинку й буде згадувати її теплими словами. Слово буде жити вічно.

У новелі «Я (Романтика)» герой розривається між фанатизмом і людяністю. Главковерх чорного трибуналу – відповідальна посада, фактично від його рішення залежить вирок. Не можна вбивати людей і при цьому самому залишатися людиною. Це шлях жертви. Втрачається людяність, милосердя, від пострілів і океанів крові щось ламається. Поступово герой втрачає розум. Роздвоєність посилюється.

Перший абзац твору. Є величезні скелі, безкрайні степи й вільний простір. І серед усього цього величчя є людина – слабка, мізерна, порожня. Чи можна назвати людиною ту, яка загубила життя невинних людей? Людина, яка пролила рідну кров – це не особистість, лише істота. Ніби й живий, а по суті мертвий – серце перестало відчувати, душа більше не страждає. Це «Я», просто «Я». Немає ні імені, ні прізвища. Він не живе, а існує.

Самотня пустельна скеля. Голова героя переповнена думками, які не дають йому спокою. Спогади про матір спричиняють ще більші страждання, душевну муку. М'ятежний син, який себе замучив. Нестерпний біль протиставляється порожнечі. І з першого абзацу читач розуміє – сталося лихо, або герой приречений. І обидва варіанти будуть вірними – своїм вчинком герой прирік себе на смерть, відрікся від світла й вимкнув людяність остаточно. Вороття немає...

Можна подумати, що герой просто фанатик. Главковерх чорного трибуналу, який немов пес, вірно служить справі. Але, якщо копнути глибше, вчитатися в строки, то стає зрозуміло, що «Я» хворий на шизофренію. Це роздвоєність, конфлікт із самим собою. Ми не знаємо, що призвело до такого стану. Певно, що постійні смерті, вирішення долі людей щось зрушили в голові чоловіка. Кожний вирок ламав його, гасив промінці світла душі.

Невідомо, як герой потрапив до чорного трибуналу. Можливо, він прийшов сюди з власної волі, щоб розпочати зміни, зробити життя кращим. Можливо, його змусили прийти в це місце й стати на шлях «вершника» людських життів. Підпис визначає долю людини. І постійно це – розстріляти. Немає рятунку, жалощів, прощення та помилування. Одні люди вирішують долю інших.

Кожен герой – це уособлення «Я», стани його душі, трансформації. Схожий прийом використано в Чарльза Діккенса, у його творі «Різдвяна пісня в прозі, або різдвяне оповідання з привидами». Три привиди Різдва – три етапи в житті Ебенезера. Так і тут – три героя уособлюють періоди життя «Я».

Андрюша – юнак із добрим серцем, людяний, «зелений», якому ненависна вся ця справа. Це минуле головного героя. Певно, що колись і він був таким – із добрим серцем і ненавистю до жорстокості. Андрюша хоче втекти на фронт, але його не відпускають. Він точно розуміє, що там також смерть і страх. Але тут гірше, набагато гірше. Ім'я у пестливій формі – це щось слабке, зневажливе для «Я». Цей герой краплинка світла в морі темряви. Для Андрюші є два шляхи: перший, переродження, тобто він відмовиться від людяності; другий, смерть, самогубство. І в другий варіант я вірю більше. Людина з добрим серцем не може витримати стільки болю й жорстокості. Добро буде розчавлене Злом.

Доктор Тагабат – особистість холодна, стримана. До своєї справи він ставиться спокійно, бо це його обов'язок. Він робить те, що мусить робити. Читач не може прослідкувати за його емоціями – вони просто відсутні. Ця людина є уособленням теперішнього життя «Я». Він виконує обов'язок, бо це необхідно, правильно. Однак, є значна відмінність – головний герой більш емоційний. Він виносить останній вирок і потім тяжко страждає від цього. Це було подвійне вбивство – вирок для матері й для самого себе.

Дегенерат – цю особу язык не повертається назвати людиною. Справжній монстр, безжальний садист. Його хлібом не корми, але дай когось

вбити, помучити, закатувати. Тут два варіанти трактування. У першому випадку, дегенерат уособлює майбутнє головного героя книги. «Я» боїться садиста, може він боїться стати такою ж людиною. Люди змінюються, ламаються й зрештою стають тими, ким боялися стати. У другому випадку, Дегенерат – це й є уся система, безжальна, не маюча конкретної мети. Певна паралель: людина, яка отримує насолоду від вбивства, і система, яка бездумно вбиває людей заради якоїсь світлої мети. Чи може бути світло там, де панує темрява? Проливається кров і сльози, лунають крики людей, а діти залишаються сиротами. Це не будівництво, а руйнація. Жорстока й безглузда...

Чому герой вагається перед вбивством матері? Роль грає рідна кров? Мучить совість? Якщо це так, то чому ж він не відпустить її? Правда в тому, що «Я» ненавидить її за доброту, ніжний погляд, покірність перед долею. На початку твору він каже: «І мій неможливий біль, і моя незносна мука тепліють у лампаді фанатизму перед цим прекрасним печальним образом» [2]. Герой знає, що він тиран, і мамі про це теж відомо. Як і будь-якій матері їй хочеться для дитини кращою долі, гідного життя. Чоловік не зміг стати гідною людиною, йому ненависна ця думка. Мати – це та нитка, яка пов'язує його з минулим життям, дарує надію на порятунок. Він міг її врятувати, але як би це виглядало? Врятував мати, але загубив шість мільйонів людей – справа вже не має сенсу. Виходить, що усі ці люди померли даремно, їх теж можна було пожаліти й відпустити. «Я» розуміє, що вороття для нього немає – вбивство має відбутися.

Герой – лиха людина. Чи міг він стати на шлях Добра? Певно, що ні. Добро й Зло поняття розмиті. Альтернативна реальність: герой відпускає мати й тих жінок, виступає проти чорного трибуналу, відпускає Андрюшу. Припустимо, що він вбиває усіх із чорного трибуналу. Добро чи Зло? Відповіді немає, бо врятував одних, але при цьому загубив інших. А усі попередні жертви... Якщо в людини руки у крові, то змити її вже ніяк не вдасться.

Вбивства матері уникнути не вдалося б. Герой розумів, що має йти до кінця. Це певне випробування для нього – чи зможе він пролити рідну кров заради благої справи? І він зміг. Але якими будуть наслідки? Цим вчинком «Я» наблизив себе до перетворення в кривавого дегенерата. Мама не давала йому впасти в темну безодню. Він балансував на краю прірви, тримався за неї – вона була його порятунком. Але зрештою стала нестерпною мукою... Прийняти себе важко, а ось звинуватити іншу людину значно простіше. Тепер герой може спокійно вбивати свою душу далі – більше ніхто його не врятує від самого себе...

Якщо говорити про колористику твору, то переважають похмурі кольори – сірий і чорний. Чорний трибунал є злим місцем, де люди втрачають себе й стають на темну сторону. Це їх страшний гріх, за який буде страшна кара. Життя було даровано людині Богом, і ніхто окрім нього не може вирішувати людську долю. Сіра скеля показує, яким стає цей світ – похмурим і порожнім. Такими ж стають люди – вимикають емоції і просто роблять свою справу.

Надзвичайна Марія. В образі своєї матері головний герой бачить святу Марію – мати усіх людей. Вона безмежна добрість, ніжність і прощення. Мати мовчки прийняла свою долю – дозволила сину вбити себе. Вона не кричала, не благала про помилування, лише мовчала. Таким чином, вона хотіла допомогти своїй дитині, полегшити його стан, зробити справу більш простою. Можливо жінка й знала, що мучить хворого сина.

Роздвоєність не дає йому жити спокійно, він має остаточно визначитися зі стороною – Добро чи Зло? І Марія допомагає зробити вибір. Це материнська жертва на благо своєї дитини. Останнє, що вона могла зробити для нього – не мучити, відпустити, скоритися долі. Як і свята Марія вона мовчки все зносить, не тримає зла. Приймає долю й вірить, що так буде краще.

Письменник показує величні гори, неосяжні степи – це могутність, але духовна порожнеча. У героя є влада – він вирішує долю людей. Але ноша

його тяжка, знову й знову бере гріх на душу. «Я» переконаний, що чинить вірно, що колись усі ці жертви призведуть до розквіту. Навіщо влада, коли ти залишився сам? Я певна, що хвороба головного героя не дозволить йому жити спокійно. Роздвоєність буде мучити його з нової причини, він буде чути голос у голові: «Ти вбив рідну матір. Чи дійсно ця жертва була необхідною? Чи були усі ці жертви необхідними?»

Поміркуйте над питанням: «Чи є порятунок для того, хто не здатен на кохання й співчуття? Зможе він жити з цим каменем на шії чи впаде на самий низ темної безодні?»

Мої особисті враження

Микола Хвильовий написав невеличкий текст, у електронному варіанті він займає всього три сторінки. Але на цих сторінках вмістилося чимало. Автор порушив багато проблем: протистояння людяності й обов'язку, Добро та Зло, краса й потворність, життя й смерть, батьки й діти.

Це той самий випадок, коли авторський склад неймовірний, але тобі страшно. Ти читаєш і розумієш: «Зараз станеться щось погане. Хтось загине. Втратить себе. Рятунку немає». Дуже хочеться вірити, що в герої є щось хороше, але це помилка.

Хвора людина, яка бачила смерті мільйонів людей, змучена важкими спогадами, затюкана й налякана, вже не може чинити правильно. Один гарний вчинок не зможе виправити всіх поганих. Якщо герой ослухається, покаже слабину, то смерть прийде за ним. Його оточення приведе його до розстрілу – дегенерат із радістю, доктор Тагабат із спокоєм і відчуттям обов'язку, а Андрюшу просто затюкають і змусять підписати документ. Або ти, або тебе – іншого не дано.

Повторне читання відкрило нові сторони книги – герой страждає від шизофренії, оточення – це три різні стани, періоди життя «Я», Андрюша зламається та вб'є себе, герой приречений, як і увесь цей світ, який чорний трибунал так старанно вибудовує. Усі ці жертви даремні. І немає рятунку для того, хто відмовився від людяності й втратив себе.

На мою думку, герой або збожеволіє остаточно й покінчить життя самогубством (пустить собі кулю в скроню), або завершить трансформацію й тоді з'явиться дегенерат під номером два. І ще невідомо – який з них буде гіршим. Немає на світі нічого страшнішого, ніж власноруч вбити близьку людину. Втрачати більше нічого, якорю немає. Далі тільки руйнація.

Я так і не визначилася з питанням: «Яке моє ставлення до головного героя?» Розум розуміє, що герой страждає від хвороби, а серце розривається від болю – це вбивця рідної матері. Це вбивця мільйонів людей. Виходить, що я теж страждаю від певної роздвоєності.

Напевно, мені ніколи не вдасться зрозуміти героя. Він міг вбити себе, припинити увесь цей жах. Було ж зрозуміло, що рятунку для нього немає, на краще життя не зміниться. Але він зробив те, що мусив і продовжив жити з порожнім, холодним серцем.

Я раджу Вам прочитати твір, заглибитися в нього. Мисліть нестандартно, аналізуйте стани героя, його вчинки, причини. Текст більш глибокий, ніж Вам здається. При поверхневому читанні втрачається весь сенс книги. «Я (Романтика)» – це душевний конфлікт самого Хвильового, який чинив правильно, робив усе заради благої мети, але ціна виявилася занадто високою.

Що ви знайдете в психологічній новелі «Я (Романтика)?

- боротьба між обов'язком і людськими цінностями;
- різні людські стани;
- духовну руйнацію;
- повне розкриття напряму «імпресіонізм»: звуки, кольори, уривчастість, почуття, враження і т. д.;
- сила материнського кохання та жертвовність;
- життя людини, якій вже немає чого втрачати.

Читати чи не читати цей твір – Ваш вибір. Так, він дійсно непростий для сприйняття й складний в емоційному плані. Але це чудовий зразок

імпресоністичної літератури. Ви зможете приміряти на себе роль психолога, зламаного, самотньої людини, «вершника» людських дол. Зрозуміти як приходилося людині в ті часи, бо тут є як палачі, так і жертви. Читаючи таке жахіття, виникає питання: «Чому люди не вчаться на помилках минулого? Чому в нас і досі існують війни, примусова система, розділення людей?» Поміркуйте над цим.

Профіль головного героя

Хто я: чекіст, але й людина.

Рід діяльності – главноверх чорного трибуналу.

Моє оточення:

- Андрюша – слабак і тюхтій, який постійно скиглить. Мріє втекти на фронт. Обійдеться. Мене не пустили, і він нікуди не подінеться.
- Доктор Тагабат – особа професійна, стримана й холоднокрровна. Щоб не сталося, він завжди спокійний. Гарний приклад для наслідування.
- Дегенерат – особа страшна, справжній садист, який полюбляє мучити людей і отримує задоволення від процесу. Монстр, яким я боюся стати.
- Марія – моя мати, яка дала життя, виховала й любила. Єдина нитка, яка пов'язує мене з минулим, із світом людяності й добра. І цю нитку я змушений обірвати.
- Черниці – чергові люди, приречені на смерть. Зібрали підписи – розстріляти. ось і уся справа.
- Ікс, ігрет, зет – думають, що розумні, але нічого. І не таких ламали. Розстріляти.

Спостерігайте за моїми муками, крахом, протистоянням людяності й обов'язку, добра й зла в душі. Я роблю благу справу заради нового життя й тону в ріках крові. Вибору немає.

Назва профілю: Таємничі душі героїв

Зв'язок між автором і його героєм

Микола Хвильовий прагнув кращої долі для любої України. Хотів, щоб вона була сильною, незалежною й квітучою. Видатна особа, яка надовго запам'яталася людям. Пам'ять про нього живе по сей день. Хвильовий – один з основоположників пореволюційної української прози, впроваджував політику «українізації», закликав припинити наслідувати Москву й орієнтуватися на психологічну Європу.

Микола Хвильовий пристрасно заперечував масовізм. Мистецтво має бути вільним і прекрасним, а не догоджати владі й політичним діячам – такою була його думка. Тогочасні літератури копіювали прийоми й сюжети з російської літератури, що Хвильовий назвав раболіпством:

...Від російської літератури, від її стихії українська поезія повинна втікати як можна швидше. Справа в тому, що російська література віками тяжіє над нами, як хазяїн положення, який привчив психіку до рабського наслідування. [1]

Україні потрібно щось прекрасне. Якщо й орієнтуватися на когось, то на психологічну Європу.

Станіслав Косіор про Хвильового сказав наступне:

Хвильовий – це певна сукупність рис, це озброєний ворог, це поза всім іншим розгорнений націоналізм, це явище, що має свою вагу і тим дуже небезпечне. [1]

Що є спільним між письменником і героєм новели «Я (Романтика)? Здається, що нічого, але якщо копнути глибше, то спільні моменти простежуються. Обидва боролися за ідеал – Хвильовий за українізацію, а герой за більшовизм. Але все пішло не так як їм хотілося. Цей шлях терновий і кривавий. Здавалося б, блага мета, але через це вмирають і страждають невинні люди. Хвильовий покінчив життя самогубством. Можливо, така ж доля спіткає й героя «Я (Романтика)». Чи може жити людина, для якої не залишилося нічого святого, гарного й світлого? Таке життя порожнє, воно нічого не варте...

Хвильовий вбив себе заради благої мети, щоб привернути увагу. Мов, погляньте, люди, яка доля на нас чекає, якщо ми полишимо боротьбу. А «Я» чекає самотність, крижане серце і смерть.

Отже, спільне – це прагнення змінити життя на краще. Але жертв забагато, досягнути ідеалу не так то й просто. Та чи є цей ідеал насправді? У випадку автора – безперечно. Українська мова – солов'їна, квітуча й прекрасна. Автори повинні творити власні сюжети з унікальними героями. У випадку героя книги – немає. Ідеали революції досягаються жорсткими методами.

Не можна будувати нову країну на кістках людей. У місці, де панує смерть, не може запанувати світле й щасливе життя. Новела «Я (Романтика)» М. Хвильового передала його тривогу, сумління, роздвоєність душі.

Реклама книги

Чи може розбитися серце, яке не б'ється?

«Смерть як частина життя, але лише одне вбивство зруйнує усе остаточно».

Відчуйте себе в ролі психолога – залізьте в голову героя й зрозумійте його стан. Відчуйте атмосферу книги! Тут панує безнадія, страх, загубленість. Лунають постріли. Кричать люди. Тіла падають на землю...

Загублено шість сотень, шість тисяч, шість мільйонів життів незнайомих людей. Цифра настільки страшна, що герой і сам не пам'ятає точне число. Усе це в минулому. Було й пройшло. Серце змогло витримати, розум забув.

Відчуйте на собі душевні муки головного героя. Як винести вердикт тій, яка дарувала тобі життя? Чи є вихід із цього лабіринту жаху, коли нитка Аріадни перерізана? Серце розбите, і склеїти його більше не можна. Відкрийте книгу або електронну сторінку неперевершеної психологічної новели «Я (Романтика)» і спробуйте дати відповіді на ці запитання.

Можливо ви знайдете в книзі щось нове. Спостережливість відкриє Вам нові сторони душі герою твору. Уява намалює страшні картини тогочасного

життя. Серце буде завмирати від неперевершеного стиля автора. Ви станете головним героєм. Відчуєте роздвоєність – між красою й жахом.

«Не можна врятувати того, хто не бажає бути врятованим».

Література:

1. Микола Хвильовий *Вікіпедія – вільна енциклопедія* : веб-сайт. URL:
https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B0_%D0%A5%D0%B2%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9 (дата звернення: 04.12.2021)
2. Цвіт яблуні Михайла Коцюбинського *УкрЛіб. Бібліотека української літератури*: веб-сайт. URL:
<https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=2548> (дата звернення: 04.12.2021)
3. Я (Романтика) Миколи Хвильового *УкрЛіб. Бібліотека української літератури*: веб-сайт. URL:
<https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=660> (дата звернення: 04.12.2021)

Висновки до III розділу

Сучасна школа вимагає здійснення радикальних змін, реформи стосовно вдосконалення внутрішньої мотивації учнів. Справжні реформи неможливі без повної підтримки усіх проявів внутрішніх прагнень учнів, повної реалізації ідей та принципів гуманістичної педагогіки.

Нині, на жаль, здебільшого доводиться спостерігати орієнтацію сучасної освіти і вчителів на підтримку зовнішньої мотивації у вигляді контролю. Отже, замість того, щоб розвивати своє «Я», учень постійно опиняється в ситуаціях, де «Я» пригнічується. Таким чином, така практика дуже негативно позначається на внутрішній мотивації, веде до поступового зниження інтересу до навчальної діяльності у здобувачів освіти.

До факторів успішності формування внутрішньої мотивації учнів фахівці відносять: відчуття дитиною власної компетентності, переживання школярами власної автономії, можливості вільного вибору. Оскільки людина є соціальною істотою, то почуття співпричетності здатне викликати в неї глибоке психологічне задоволення, бо це дозволяє усвідомити себе особистістю.

Негативний ефект на внутрішню мотивацію навчального процесу мають необхідність виконання навчального завдання за жорстко зафіксованим терміном, брак часу.

Мотивація навчальної діяльності учнів є окремим етапом навчального заняття, однак її треба здійснювати на кожному з сегментів навчальної діяльності різними способами – залежно від дидактичної мети й типу уроку.

Домінантними способами формування мотивації під час навчальної діяльності методисти називають:

- 1) практичне спрямування знань та можливість їх застосування у повсякденному житті;
- 2) повідомлення дітям теоретичної значущості навчального матеріалу;
- 3) створення ситуації успіху;
- 4) створення проблемних ситуацій;
- 5) постановка близьких і далеких перспектив у навчанні.

Серед основних засобів формування у здобувачів освіти мотивів і пізнавальних інтересів фахівці називають:

- стиль спілкування;
- авторитет педагога;
- чітку організацію процесу навчання;
- самостійну пізнавальну діяльність здобувачів освіти

Засоби навчання актуалізують внутрішню мотивацію, пізнавальні мотиви. У пізнавальні мотиви включаються навчальні установки і мотиви комунікативної діяльності, зумовлені особливістю комплексу засобів навчання.

За співвідношенням діяльностей відкривається співвідношення мотивів, що надають яскраво виражений полімотиваційний характер навчально-пізнавальної діяльності на базі використання комплексу засобів.

Серед зовнішніх видів мотивації фахівці зауважують наявність мотивації уникнення невдач та помилок та мотивації престижністю.

Мотивація уникнення невдач та помилок виникає, коли особистість виконує справи з метою уникнути непередбачуваних обставин, вирішення яких змушує вирішувати певні завдання, проходити через певні труднощі. Боячись зазнати невдачі, учень не прагне розвитку, росту, змін. Ця мотивація є наслідком того, що дітей вчителі і батьки сварили їх через помилки у процесі навчання.

Також негативною мотивацією є мотивація престижністю, що полягає в порівнянні себе з кимось і часто перетворюється на знецінення себе.

ВИСНОВКИ

Мотивація у шкільному дискурсі – складна, неоднорідна, багаторівнева система, що включає інтереси потреби, мотиви, прагнення, ідеали, цінності установки, емоції, норми особистості. Від грамотної організації, рівня сформованості навчальної мотивації залежить успішність навчальної діяльності.

Мотиваційні тенденції здобувачів освіти полягають у вибірковій мотиваційній спрямованості стосовно змісту навчальних предметів та у підвищеному сприйнятті необхідної навчальної інформації, що є цікавою й потрібною дитині (підлітку). У шкільному дискурсі необхідним результатом освіти стає не лише обсяг навчальних знань, але й розвиток особистості дитини, зокрема її мотиваційної сфери.

У загальнопсихологічному контексті мотивація являє собою складне об'єднання рушійних сил поведінки, що відкривається суб'єкту у вигляді потреб, інтересів, цілей, ідеалів, що безпосередньо детермінують людську діяльність.

Сучасна школа повинна дати учням не лише повний обсяг знань і вмінь, а виховати людину, яка здатна критично мислити, приймати рішення, виробляти свою життєву позицію, власний світогляд, ставлення до себе інших, уміння адаптуватися до умов життя, змінюючи його на краще.

Сутність поняття «формування мотивів навчання» передбачає створення у закладі освіти необхідних умов для появи внутрішніх спонукань до навчальної діяльності, усвідомлення їх здобувачем освіти і подальший саморозвиток ним своєї мотиваційної сфери. Забезпечувати її динаміку слід і необхідно системою психологічно обумовлених прийомів.

Зміст розвитку навчальної мотивації учнів полягає в тому, щоб системно переакцентувати здобувачів освіти з негативного й байдужного ставлення до навчальної діяльності до усвідомлених форм позитивного ставлення до навчання – відповідального, дієвого.

Відповідно до основних положень педагогічної психології навчання стає навчальною діяльністю тільки тоді, коли здобувач освіти у процесі засвоєння знань осмислює нові способи навчальних дій, що логічно узгоджуються із самостійно поставленими навчальними задачами, засвоює прийоми самооцінки і самоконтролю своєї навчальної діяльності. У такий спосіб, навчальною діяльністю стає лише таке навчання, коли учень активно опановує не тільки навчальні знання, але і способи їх отримання. Завдання фахівця при цьому – грамотно формувати навчальну діяльність, кожний з її складових блоків.

Діти, які здаються мало вмотивованими до навчання чи дослідницької діяльності, насправді мають розвинену мотивацію уникнення. Вона спонукає учнів уникати негативу (критики з боку педагога чи батьків, низьких оцінок), ризику, небезпеки. За таких стартових умов налаштувати дитину на довгострокову мету важко. Досягнення - інший вид мотивації, що направляє особистість до позитивного результату (розвиток цілеспрямованості, отримання задоволення). Ці два види мотивації у процесі навчання синхронізуються.

Сучасна психологія виділяє внутрішню і зовнішню види мотивації. Внутрішня мотивація безпосередньо пов'язується зі свободою дій особистості, інтересом до професійної діяльності, важливістю виконуваної роботи, можливістю реалізувати себе, розвинути свої навички, вміння і

здібності. Зовнішні фактори справляють вагомий вплив на учня, однак він є, як правило, нетривалим.

На думку авторитетних учених, немає таких дітей, яких неможливо мотивувати. Традиційно дитину у навчанні мотивують схвалення, високі заохочення батьків та педагогів, оцінки, успіх, перспектива випередити або наздогнати однолітків, подарунки та бонуси, страх, можливість самореалізації, прогнози на майбутній успіх чи невдачу в житті та кар'єрі, радість пізнання.

Матеріальні стимули змагання, страх, оцінки, прогнози на майбутнє, боротьба за першість - це нестабільні фактори зовнішньої мотивації, вони, на жаль, орієнтовані на негативні сторони особистості (жадібність, заздрість, марнославство). Позитивний ефект має внутрішня (когнітивна) мотивація: усвідомлене і радісне прагнення до знань, як джерела самореалізації, постійного розвитку, пошуку і досягнення успіху. Когнітивна мотивація - це мотивація усвідомленої дії (дитина виконує роботу не через страх і не для того, щоб виділитися чи отримати винагороду, а для того, щоб здобути знання, піднятися в своєму особистісному розвитку стати розумнішою. Це найбільш складна мотивація для учня, оскільки він ще не остаточно усвідомлює себе самостійною особистістю, не розуміє свого місця в соціумі.

Внутрішня мотивація учнів обумовлена змістом і важливістю навчальної роботи. Якщо завдання цікавить школярів, дозволяє реалізувати їх природні схильності і здібності, то це стає сильним мотивом до активності, сумлінної і результативної діяльності. Поряд із змістом вагомим внутрішнім мотивом може бути необхідність навчальної роботи для розвитку певних якостей особистості, корисність даного виду діяльності для суспільства, відповідність цієї навчальної діяльності суб'єктивним переконанням здобувачів освіти, їх етичній орієнтації.

Комплексне використання засобів навчальної діяльності базується на синтезі розумових процесів, на психофізіологічних закономірностях, що належать до сприйняття засобів навчання, на відповідності змісту і структури

засобів навчання поставленого педагогічного завдання, на зв'язку застосовуваних засобів навчання з життєвим досвідом, трудовою практикою здобувачів освіти.

Вчені називають серед методів стимулювання інтересу учнів до навчання: створення ситуацій емоційно-ціннісних переживань, навчальні дискусії, створення ситуацій пізнавальної новизни, пізнавальні ігри, створення ситуації зацікавленості, метод здивування, опору на життєвий досвід здобувачів освіти.

Діти із зовнішньою мотивацією, як правило, не одержують задоволення від подолання труднощів під час вирішення навчальних задач. Такі учні в умовах шкільного дискурсу обирають простіші завдання й виконують лише те, що необхідно для одержання винагороди, заохочення, подарунка від батьків тощо.

Відсутність внутрішнього стимулу сприяє зростанню у дитини напруження, що справляє пригнічуючу дію на креативність дитини, а наявність внутрішніх мотивацій дозволяє реалізацію дитячої безпосередності, оригінальності, зростання творчого потенціалу учнів.

Комплексне застосування засобів навчальної діяльності суттєво коригує пізнавальну діяльність учнів, вона набуває поліфункціонального характеру і відтворює ті знання, що вже склалися у процесі навчання. Відбувається синтез різного виду діяльностей: пізнавальної, навчальної, комунікативної, творчої.

Сучасні суспільні потреби передбачають перехід на нову, більш гнучку стратегію освіти, яка зосереджена на формуванні в учнів позитивної мотивації навчання, розвиток дитячих потенцій, стимулювання до досягнення успіху у навчальному шкільному дискурсі, при цьому оцінка відіграє важливу роль.

Введення нової вітчизняної системи оцінювання дозволило реалізувати мотиваційні, освітні, виховні та розвивальні цілі контролю. Критичний дискурс історії розвитку бальних систем та переходу від п'яти- до

дванадцятибальної системи оцінювання в 60-і роки XX ст. – на початку XXI ст. дозволить виявити загальні причини покращення контролю рівня навчальних досягнень школярів. Нині у світі бальна система оцінювання вважається найбільш ефективною.

Аналітична розвідка історичного переходу з п'яти- до дванадцятибальної системи оцінювання доводить, що в основі український змін покладено досвід контролю знань учнів країн світу (Австрії, Німеччини, Великобританії, Данії).

Вимогою XXI сторіччя в організації освітнього процесу на засадах педагогіки співробітництва є розвиток у школярів критичного мислення, самостійного прийняття рішень, залучення школярів до самоосвіти. Виконання педагогом функції контролю у навчальному дискурсі передбачає реалізацію принципу дитиноцентризму, зосередження уваги на досягненнях кожної дитини, подолання її невпевненості під час опанування необхідної навчальної інформації. На слушний погляд В. Сухомлинського, оцінка у процесі навчальної діяльності морально виправдана тільки тоді, коли педагог оцінює не здібності учня як такі, а синтез його праці й здібностей.

Сучасна школа вимагає пошуку нових способів оцінювання знань учнів, заснованих на ідеях гуманізму та співробітництві фахівця і дитини, на позитивних емоціях учнів.

Аналіз психологічної, методичної літератури та практичний досвід дали змогу у магістерській роботі сформулювати рекомендації щодо підвищення навчальної мотивації за системи заохочення учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алчевська Х. Характеристики учащихся взамен баллов. *Вестн. воспитания.* 1902. № 6. С. 70 - 75.
2. Амонашвили Ш. А. Воспитательная и образовательная функция оценки учения школьников. Москва : Педагогика, 1984. – 296 с.
3. Амонашвили Ш. Обучение. Оценка. Отметка. Москва: Знание, 1980. С. 38 – 48.
4. Ананьев Б. Г. Психология педагогической оценки. Изб. психол. труды в 2-х т. Москва : Педагогика, 1980. Т. 2. 267 с.
5. Андрійчук О.І. Система педагогічного оцінювання навчальних досягнень учнів. *Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І.Франка.* 2009. №48. С.93-96
6. Белоусова Т. Н. Исследования и проекты: что снижает мотивацию школьников к познанию. *Народное образование.* 2010. № 8. С. 169–175.
7. Біляковська О. Константи гуманної педагогіки в оцінюванні навчальних досягнень учнів. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи.* 2015. Випуск 53. С. 327–332.

8. Блинова Е. Р. Мотивация учебно-познавательной деятельности школьников с помощью контекстной задачи. *Народное образование*. 2010. № 6. С. 210–220.
9. Бордовская Н. В., Реан А. А. Педагогика: учебник. Санкт-Петербург, 2000. 304 с.
10. Бургун І. В. Підготовка компетентного випускника як реалізація гуманістичної місії середньої освіти. [Електронний ресурс] / Режим доступу : https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=2589
11. Буханевич Н. В. Оцінювання навчальних досягнень учнів молодшої школи *Педагогічні та психологічні науки : історія розвитку, сучасний стан та перспективи досліджень* : збірник наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (17-18 жовтня 2014 р., м. Одеса). Одеса : ГО «Південна фундація педагогіки», 2014. С. 42–46.
12. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Донецьк : ТОВ «Глорія Трейд», 2012. 864 с.
13. Волкова Н. П. Педагогіка : навчальний посібник. 2-е вид., перероб., допов. Київ : Академвидав, 2007. 616 с.
14. Гансберг Ф. Педагогика. Призыв к самодеятельности в преподавании. Петроград : Изд-во газеты «Школа и Жизнь», 1916. 192 с.
15. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
16. Дзюбко Л. В., Гриценко Л. І Мотивація навчальної діяльності як психологопедагогічна проблема. *Психолінгвістика*. 2009. Вип. 4. С. 33–43.
17. Зайченко І. В. Педагогіка: підручник. Вид. 3-є, переробл. і доповн. Київ : Вид. Ліра, 2016. С. 268 – 281.
18. Зеленина Е. Б. Одаренный ребенок: как его воспитывать и обучать? *Народное образование*. 2010. № 8. С. 201–206.
19. Зимняя И. А. Педагогическая психология. Учебник для вузов. Москва : Издательская корпорация «Логос», 2000. 384 с.

- 20.Идиатулин В. С. Принцип проблемности в учебном процессе *Народное образование*. 2010. № 8. С. 176–181.
- 21.Канєвська І. М. Зміни в системі оцінювання знань учнів – вимога часу *Освіта*. 2000. 22 листоп. – 6 груд. (№55/56). С. 3
- 22.Канівець Т. М. Основи педагогічного оцінювання: навчально-методичний посібник. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2012. 102 с.
- 23.Канюк С. С. Психологія мотивації : навчальний посібник. Київ : Либідь, 2002. С. 238–248.
- 24.Клапаред Э. Психология ребёнка и экспериментальная педагогика / Эдуард Клапаред. Москва: Изд-во «ЛКИ», 2007. 136 с.
- 25.Коваленко Є. І. Історія зарубіжної педагогіки : хрестоматія. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. С. 160–161.
- 26.Кондаков И. М. Психология: иллюстрированный словарь. СПб. ; Прайм-Еврознак, 2003. 512 с.
- 27.Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти. Інф. зб. та коментарі Міністерства освіти і науки України. 2011. № 4 – 5 – 6. С. 84 – 93.
- 28.Левківський М. В. Історія педагогіки: Навч.-метод. посібник. Вид. 4-те. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 190 с.
- 29.Леонтьев А. Н. Лекции по общей психологии. Москва : Смысл, 2001. 511 с.
- 30.Макаревич О. Мотивація як підґрунтя дій особистості. Соціальна психологія. 2006. № 2 (16). С. 134–141.
- 31.Мар'яненко Л. Рекомендації для педагогів щодо вміння формувати пізнавальний інтерес і пізнавальну потребу в молодших школярів *Практичний психолог: школа*. 2014. № 3. С. 40–48.
- 32.Маркова А. К. Формирование мотивации учения в школьном возрасте. Москва : Просвещение, 1983. 96 с.

33. Маслоу А. Мотивация и личность. Санкт-Петербург : Питер, 2006. 352 с.
34. Матюхина М. В. Мотивация учения младших школьников. Москва: Педагогика, 1984. 144 с.
35. Модельні навчальні програми з української мови. І цикл (1 –2 класи). URL : mon.gov.ua/osvita/zagalna-seredna-osvita
36. Нова українська школа: Концептуальні засади реформування середньої школи. URL : [mon.gov.ua/новини %202016/12/05/Konceptziya.pdf](http://mon.gov.ua/новини/%202016/12/05/Konceptziya.pdf)
37. Овсянецька Л. П. Мотиваційна основа творчості. Філософія, соціологія, психологія : збірник наукових праць. Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ, 2007. Вип. 12. Ч. II. С. 23–30.
38. Овчинникова О. Н. Старшие подростки: мотивационная готовность к учебе и познанию: в поиске оптимальных условий *Народное образование*. 2010. № 2. С. 195–199.
39. Онищук В. О. Дидактичні умови усвідомлення учнями навчального матеріалу (V–VIII класи). *Радянська школа*. 1964. 168 с.
40. Оніпко О. В. Проблема оцінювання освітніх систем у сучасній педагогіці та відображення її у педагогічній спадщині А. С. Макаренка. *Витоки педагогічної майстерності*: зб. наук. пр. Полтав. держ. пед. ун-ту ім. В. Г. Короленка. Полтава, 2008. Сер. «Педагогічні науки», Вип. 5. С.127-133.
41. Основи педагогічного оцінювання. Частина I. Теорія: Навчально-методичні та інформаційно-довідкові матеріали для педагогічних працівників. Київ: Майстер-клас, 2005. 96 с.
42. Основи педагогічного оцінювання: навчально-методичний посібник. Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. Москва, 2012. 102 с.
43. Остапчук С. С. Оцінювання навчальних досягнень учнів у вітчизняних загальноосвітніх навчальних закладах кінця XIX – початку XX ст. *Історико-педагогічний альманах*. Умань, 2015. Вип. 2 . С. 48-52.

44. Педагогический энциклопедический словарь. Москва : Большая российская энциклопедия, 2002. 528 с.
45. Педагогіка / Библиотека онлайн [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://readbookz.com/books/172.html>
46. Подласый И. П. Педагогика: 100 вопросов – 100 ответов. Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. Москва: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2004. 368 с.
47. Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти // Інф. зб. та коментарі Міністерства освіти і науки України. 2013. № 22 – 23 – 24. С. 3 – 82.
48. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация. Москва : Когито-Центр, 2002. 396 с.
49. Скалозуб В.О. Історія розвитку оцінювання навчальних досягнень школярів. *ПостМетодика*. 2000. № 3. С.12-13
50. Сластенин В. А., Каширин В. П. Педагогика и психология: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. Москва: Изд. центр «Академия», 2001. 480 с.
51. Соловей М. І., Кудіна В. В., Спіцин Є. С. Професійно-педагогічна підготовка майбутнього вчителя в кредитно-модульній системі: Навч. посіб. Вид. 3-є, доповн. Київ : Ленвіт, 2013. С. 50 – 65.
52. Столяренко А. М. Психология и педагогика. Москва: ЮНИТИ, 2002. 423 с.
53. Сухомлинський В. О. Сто порад учителям . Вибрані твори в 5-ти томах Т. 2. – Київ : Рад. шк., 1976. С. 465–466.
54. Толстой Л. М. Педагогічні твори . СПб. : [б. в.], 1912. С. 88–92.
55. Тригубенко В. Дванадцятибальна система: своєчасне відродження / В. Тригубенко. *Освіта*. 2000. 27 верес.– 4 жовт. (№42/43). С. 2-3.

56. Ушинский К. Д. Собрание сочинений: в 6 т. Москва, Ленинград : АПН РСФСР, 1949. Т. 6 : Родное слово. Книга для детей год первый и второй. Родное слово. Книга для учащихся. 446 с.
57. Фридман Л. М., Волков К. Н. Психологическая наука – учителю. Москва: Просвещение, 1985. 224 с.
58. Шаррельман Г. В лаборатории народного учителя: Опыты наглядного обучения. Петроград: Изд-во газеты «Школа и Жизнь», 1916. 72 с.
59. Шопіна М. О. Розвиток мислення дітей 5–9 років та підлітків. *Практична психологія та соціальна робота*. 2013. № 9. С. 60–72.
60. Штепа О. С. Мотиваційне здоров'я особистості. *Практична психологія та соціальна робота*. 2012. № 8. С. 1–4.
61. Щербак О. І. Теорія і практика оцінювання навчальних досягнень : навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ : Лілея НВ, 2014. – 136 с.
62. Яременко Л. Мотивація навчального процесу як педагогічна проблема. *Вища освіта України*. 2014. С. 69–74
63. Яценко В. Система контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів. Історичний аспект. *Географія та основи економіки в школі*. 2002. № 6. С. 31–33.
64. Яцкова О.Ю. Проблема развития творческих способностей детей в педагогике XX века. *Теория и практика образования в современном мире*: материалы междунар. науч. конф. СПб: Реноме, 2012. С.73-76.